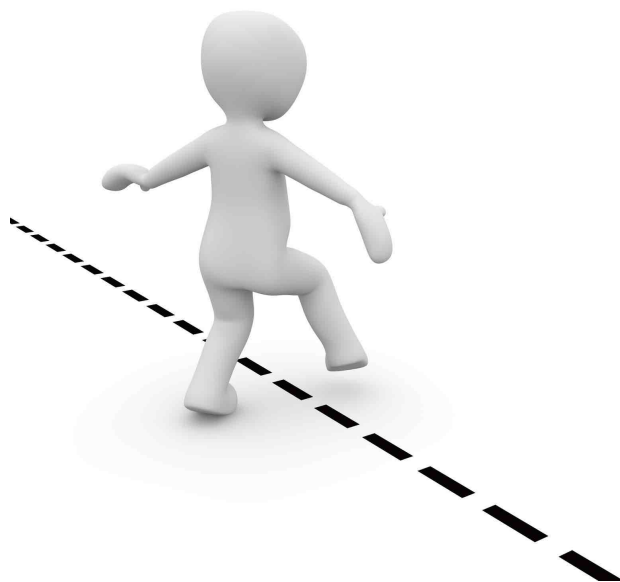

Master i Sexologi - Aalborg universitet
Den tidlige infantile seksualitet

Lea Hellegård Søndergaard Rasmussen

Stud nr. 20157032

Gruppe nr: 17grsx103

Anslag i alt: 110.277

Aflevering: 08. Maj 2017 kl. 12.00

Vejleder: Christian Graugaard

Resume dansk

Denne Masterafhandling er afslutningen på mit studie; Master i Sexologi ved Aalborg universitet. Afhandlingen er udarbejdet med udgangspunkt i en selvvalgt sexologisk problemstilling. Målet med denne afhandling er at undersøge og diskutere et forskningsmæssigt tabubelagt mørkeland; Den infantile seksualitet. Med særligt fokus på den tidlige infantile seksualitet, som i dette speciale defineres som værende fra 0-3 år., og dennes plads i det pædagogiske arbejde, ud fra et sundhedsfremmende trivselsperspektiv. Dette udfra en hypotese om at den tidlige infantile seksualitet står i skyggen af den sene infantile seksualitet.

Metode: Litteraturstudie; På baggrund af en litteratursøgning blev fire forskningsartikler, fra henholdsvis Canada, Finland, Denver (USA) og Sverige udvalgt til brug i dette speciale.

Resultat: På baggrund af de fire studier, findes det evident at den tidlige infantile seksualitet står i skyggen af den sene, og en hypotese dannes om at en mangel på evidensbaseret faglig viden hos det pædagogiske personale, kan resultere i en øget frygtkultur med konsekvenser, som manglende støtte og vejledning af børnene i deres seksuelle udvikling, med mulige konsekvenser for deres seksuelle sundhed og trivsel senere i livet.

Konklusion: Hvor forskningsmængden i den infantile seksualitet, syntes forsvindende lille og med rodfæste i overgrebslitteraturen, findes den tidlige infantile seksualitet at være fortrængt til et forskningsmæssigt "Mørkeland". Den stærkt begrænsede empiri og specialets snævre inklusionskriterier, har resulteret i en begrænset bredde og validitet i studiet, som derfor må betragtes som hypotese genererende, og et opråb om en skærende kontrast mellem den eksisterende forskningsmængde, og den stigende efterspørgsel efter viden og evidensbaserede retningslinjer i den pædagogiske praksis.

Abstract

This master dissertation is the end of my study; Master in Sexology at Aalborg university. The dissertation is based on a self-chosen sexological problem. The main goal/aim is to investigate and discuss a research taboo; The infantile sexuality. With special focus on early infantile sexuality, which in this dissertation is defined as being from 0-3 years, and its place in the educational work, from a health-promoting welfare perspective. This is a hypothesis that the early infantile sexuality is in the shadow of the late infantile sexuality.

Methodology: Literature study; Based on a literature search, four research articles from respectively Canada, Finland, Denver (USA) and Sweden, were chosen in this dissertation.

Result: Based on the four studies, it is evident that the early infantile sexuality is in the shadow of the late infantile sexuality. A hypothesis is formed, that a lack of evidence-based professional knowledge of the pedagogical staff can result in an increasing fear-culture, with consequences caused by the lack of support and guidance of the children in their sexual development. This creates possible consequences for the early infantile sexual health and well-being later in life

Conclusion: The amount of research on the infantile sexuality seems to be infinitesimally small and rooted in assault literature, causing the early infantile sexuality to be displaced into a research-based "dark place". The strictly limited empiricism and the specialty's narrow inclusion criteria have resulted in a limited width and validity in the study which, therefore, must be considered as hypothesis-generating and a call for a bigger contrast between existing research and the increasing demand for knowledge and evidence-based guidelines in the pedagogical practice.

Indholdsfortegnelse

1.0 Initierende problem	6
1.1. Præsentation af problemområde	6
1.1.1 Frygt som et senmoderne vilkår – ”Frygtkulturens oprindelse”	8
1.1.2 Den infantile seksualitet i et historisk, kulturelt og sundhedsfremmede perspektiv..	9
1.1.3. Infantil seksualitet set i et sundhedsfremmende perspektiv	13
1.1.4 De danske rammer for professionelles arbejde med den infantile seksualitet	15
1.1.5 Den normative infantile seksualitet.....	17
1.1.6 Normal seksuel udvikling 0-6 år	19
1.1.7 Danske børns institutionstid.....	20
1.1.8 Forskning i den tidlige infantile seksualitet og det pædagogiske felt, herunder faglitteraturen	21
3.0 Problemformulering	22
4.0 Metode og teori	23
4.1 Metode	23
4.2. Litteratursøgning	23
4.2.1. Design for litteratursøgning.....	23
4.2.2 Søgeprocessen.....	24
5.0 Resultater	25
5.1 The development of sexuality in childhood in early learning settings: An exploration of early childhood educators’ perceptions - (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016).....	25
5.2 Age and gender specific sexual behaviors in children (Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003)	27
5.3 Childhood sexuality: A decade of study. Part 1 – Research and curriculum development (Ryan, 2000)	29
5.4 Teachers’and parents’ reports on 3- to 6-year-old children’s sexual behavior – a comparison (Larsson & Svedin, 2002)	32
6.0 Diskussion	35
6.1 Forskningsspørgsmål 1: Hvor udbredt er forskning i den normative infantil seksualitet i en vestlig kontekst, og i hvor høj grad beskæftiger disse studier sig med den tidlige infantile seksualitet?	35
6.1.1 Forskningsartiklernes belysning af den tidlige infantile seksualitet	40
6.1.2 Perspektiver	43

6.2 Forskningsspørgsmål 2: Hvad kan vi, på baggrund af den foreliggende forskningslitteratur, sige om den tidlige infantile seksualitet?	44
6.2.1 Perspektiver	46
6.3 Forskningsspørgsmål 3: Skygger den sene infantile seksualitet for den tidlige? ..	47
6.3.1 Hvorfor overskygges den tidlige infantile seksualitet af den sene? Hvilke konsekvenser kan det have?	48
6.3.2 Perspektiver	50
6.4 Diskussion af styrker og svagheder ved dette studie.....	51
7.0 Konklusion.....	51
8.0 Litteraturliste	54

1.0 Initierende problem

Denne Masterafhandling er afslutningen på mit studie; Master i Sexologi ved Aalborg universitet. Afhandlingen er med udgangspunkt i en selvvalgt sexologisk problemstilling, udarbejdet med udgangspunkt i ”Aalborgmodellen” og efter gældende retningslinjer ved AAU.

Denne afhandling vil søge, at udforske det pædagogiske arbejde med den infantile seksualitet. Med særligt fokus på den tidlige infantile seksualitet¹.

Som sygeplejerske og dagplejemor, har jeg gentagende gange stået undrende overfor en manglende forståelse af seksualitetens betydning for vores selvomfattede sundhed. Med nutidens øgede fokus på sundhed og sundhedsfremme kan man undres over, hvor lidt børn og voksnes seksualitet fylder i vores professionelle arbejde. Det sig værende pædagogisk eller sundhedsfremmende. I en svensk undersøgelse fra 2006 fandt man at 80% af sygeplejerskerne ikke spurgte ind til deres patienters seksualitet, grundet sygeplejerskernes egen forlegenhed eller mangel på viden omkring emnet og vigtigheden af italesættelse af dette (Andersson, Engström, & Saunamäki, 2010). På børneområdet viser forskningen, bl.a. at både forældre og pædagoger føler sig usikre overfor børns seksualitet, som følge af samfundets og kommunernes ensidige fokus på overgreb (Leander, Munk, & Larsen, 2013, s. 40). Forståelsen af, og vigtigheden i, at børns kropsforståelse og deres seksualitet ikke er to uforenelige størrelser, men derimod tæt forbundet med hinanden, syntes forsvindende lille. Og ser man på de voksnes forståelse af egen indflydelse på barnets kropsforståelse og seksuelle sundhed fremstår den decideret mangelfuld.

1.1. Præsentation af problemområde

I det følgende afsnit vil den infantile seksualitets ”oprindelse” groft skitseres i sammenhæng med den historiske udvikling, for på denne måde at skabe en forståelse for nutidens opfattelse og ageren omkring den infantile seksualitet. Som førnævnt vil hovedfokus ligge på den tidlige infantile seksualitet, da denne syntes at være den mindst udforskede og mest oversete i det pædagogiske arbejde.

Ifølge Klinisk børnepsykolog Katrine Zeuthen er seksualiteten et grundlæggende aspekt ved det at være menneske, hvis plads i biologi, psykologi og kultur har været diskuteret gennem

¹ Den infantile seksualitet defineres som værende fra 0-6 år. I denne afhandling skelnes der mellem vuggestue – og børnehavebørn, hvorfor forfatteren har valgt at inddele den infantile seksualitet i en tidlig- og sen infantil seksualitet. Den tidlige værende vuggestuealderen, 0-3 år. og den sene, børnehavealderen fra 3-6 år.

alle tider (Zeuthen, 2016a, s. 1) Seksualiteten er ligeledes en foranderlig størrelse, hvis betydning varierer fra person til person, og kultur til kultur (Ibid). Med andre ord er seksualiteten ikke blot en dyrisk lyst, der tjener til mennesket overlevelse, men også i høj grad et kulturelt anliggende, da det næppe er muligt, at begribe et menneskes seksuelle adfærd og selvopfattelse uden samtidigt, at inddrage dets sociale og samfundsmæssige kontekst (Graugaard, Hertoft, & Møhl, 2006). Ifølge WHO er seksuel sundhed ”Integrationen af de somatiske, emotionelle, interlektuelle og sociale aspekter af seksualiteten på måder, som positivt beriger og forstærker personlighed, kommunikation og kærlighed” (World Health Organization, 1974). Altså lægges der hos WHO både vægt på de biologiske, psykologiske og sociale aspekter, hvilket betyder, at seksualiteten ikke blot er en række bio- og fysiologiske processer i hjerne og krop, men konstant foranderlig, kompleks og uforudsigelig, og derfor må forstås ud fra en bio-psyko-social forståelsesramme, hvor alle tre elementer tages i betragtning. Zeuthen beskriver seksualiteten således;

” Seksualitet er foranderlig fra første færd, fordi den ikke findes i sig selv, og fordi den ikke udvikler sig af sig selv.” (Zeuthen, 2016, s.2)

I ovenstående stadfæster Zeuthen kompleksiteten i forståelsen af seksualiteten. Og det bliver tydeligt, at alle tre elementer i den bio-psyko-sociale model² må inddrages, såfremt man ønsker, at begribe seksualiteten i alle dens facetter.

Seksualiteten har således mange ansigter og mange forskellige, uforudsigelige og komplekse motiver (Graugaard, Hertoft, & Møhl, 2006, s. 9-10). Gennem det seneste århundrede er seksuallivet blevet mangfoldiggjort, bl.a. ved seksualitetens løsrivelse fra reproduktionen, således at man ikke blot kan dyrke sex uden at få børn, men også får børn uden at dyrke sex (Ibid). Dette betyder, at seksuallivet byder på nye næsten uendelige muligheder og udfordringer. Hvor det før var uløseligt forbundet med sundhed, forplantning og samfundsmoral, byder den senmoderne vesterlændings seksualliv sig ind som en selvstændig kilde til bl.a. fornøjelse, nærhed, bekræftelse, sociale kompetencer og personlig

² Den bio-psyko-sociale model som forståelsesramme for sygdom og sundhed, blev teoretiseret af psykiateren George L. Engel, som en videreudvikling af datidens bio-psyko sygdomsmodel, og første gang publiceret i 1977 i en artikel i Science. Engels diskutererede de to modeller op imod hinanden og fremviste derved, hvilke konsekvenser det kan have for patienterne, såfremt man ikke inkluderer alle tre elementer i diagnosticering og behandling (Engel, 1977)

vækst (Ibid). Den engelske sociolog Anthony Giddens (f. 1938), beskriver det således i et interview i Berlingske i 1999:

” Vores seksualitet er blevet frigjort, så vi skal selv organisere den. Det er blevet en plastisk seksualitet, der ikke har et objekt. Hvor objektet tidligere var børn, må man i dag selv finde et. Det indebærer, at der ikke er så stor forskel på at være heteroseksuel, homoseksuel og biseksuel. Vi vil se, at folk i højere grad skifter mellem de forskellige seksualiteter, ”
(Berlingske, 1999)

Seksualiteten er altså ikke kun drift og lyst mellem mennesker, men udspiller sig også på et kulturelt plan. Kulturelt set er der, gennem de sidste årtier, sket en radikal seksualisering af by- og medierummet, hvor nøgne bryster på busserne og veltrænede kroppe i undertøj er et helt normalt syn i det offentlige rum (Graugaard, 2013). I dette komplekse videns- og informationssamfund, hvor alt er i konstant udvikling og til forhandling, er også den menneskelige seksualitet blevet noget vi forhandler om og med. Udover adskillelsen fra reproduktionen byder nutidens seksualitet også på, hvad der kan synes som et uendeligt tag-selv bord af mangfoldige intimitets- og samværsformer (Graugaard, 2006, Graugaard, 2013, s. 62-71).

1.1.1 Frygt som et senmoderne vilkår – ”Frygtkulturens oprindelse”

Denne flydende modernitet og dens mulighed for konstant forandring og et selvcentrerede livssyn, hvor egne lyster, behov og ønsker kommer først, giver den traditionelle ”kernefamilie” trange kår (Vestergaard, 2010,). Og i en tid, hvor selvet kommer før fællesskabet, seksualmoral er udskiftet med forhandlingsmoral, og selve kønet og kønsforhold er til forhandling, vokser også en frygt for seksuelle overgreb. For når det stabile sikkerhedsnet, som fællesskabet har tilbudt os fjernes, så forsvinder også den tillid og tro, som automatisk måtte være på fællesskabet og dets individer. Altså bliver frygten et vilkår, som del af det senmoderne mulighedsrum og risikosamfund (Munk, 2008). Denne risiko for overgreb, og den massive mediedækning, der har været på området, kan resultere i en frygtkultur omkring børnene (Ibid). I sit forskningsprojekt ”Når tilliden går tabt” belyser Karen P. Munk bl.a., hvordan denne frygtkultur har resulteret i strengere regler for kontrol af personale i børneinstitutioner og andre samfundsinstitutioner, hvor der var børn tilknyttet samt forslag om lignende regler for kirkens personale. Der ses også et fald i mandlige pædagoger, både på uddannelserne og i institutionerne, da specielt den mandlige del af befolkningen føler sig i risiko for anklager om pædofili (Munk, 2008 & Leander, Munk, &

Larsen, 2013). Ligeledes er fysisk interaktion, som kys og kram, mellem personale og børn noget, der i flere danske institutioner er forbundet med retningslinjer og regler (Geertsen, 2016 & Leander, Munk, & Larsen, 2013) Konsekvenserne heraf er, at nøgne børn og almindelige nysgerrige doktorlege i de danske institutionerne efterhånden er et sjældent syn (Geertsen, 2016).

1.1.2 Den infantile seksualitet i et historisk, kulturelt og sundhedsfremmede perspektiv

Ifølge professor i sexologi Christian Graugaard, Sexologisk Forskningscenter AAU, psykolog Kuno Sørensen, Red Barnet, og Mette Laursen, faglig sekretær i pædagogernes faglige organisation BUPL, kan denne tendens få alvorlige konsekvenser for børnene, da udviklingen af en sund seksualitet, afhænger af barnets mulighed, for at få opfyldt deres basale behov for intimitet, kropskontakt, nærhed og fysisk berøring i en tryk og tillidsfuld relation med de voksne omsorgspersoner. Noget som de nye regler og retningslinjer direkte modarbejder med risiko for, at der bliver lagt låg på børnenes livsglæde og naturlige kropslige nysgerrighed med potentielle skadevirkninger på børnenes socialiseringssevne som følge (Graugaard 2013a & Holm, 2014).

Det skal ikke underkendes, at børn er afhængige af, at de voksne omkring dem tager ansvar og handler, hvis et barn viser tegn på mistroivsel. Derfor er det nødvendigt med viden, dialog og åbenhed blandt de voksne, ift. tidlig opsporing af mistroivsel og seksuel bekymrende adfærd, da dette kan være tegn på, at barnet selv er udsat for krænkelse af forskellig karakter (SISO, Socialstyrelsen, 2014). Men for at kunne genkende bekymrende seksuel adfærd, kræves det en kvalificeret viden om- og indsigt i den normale infantile seksualitet. Dette for at kunne skelne og undgå, at den stigende overgrebsfokusering fører til uberettigede beskyldninger af personale og forældre. Men også omvendt for, at sikre at de børn, der er udsat for krænkelse bliver set og hjulpet (Ibid).

Arbejdet med den infantile seksualitet bør således bero på kvalificeret viden frem for personlige holdninger og erfaringer, uanset i hvilken retning den udvikler sig for på denne måde, at forebygge at emnet tabuiseres og problematiseres af personlige barrierer og irrationelle følelser. Dette fordrer bl.a. faglig refleksion, dialog og viden om, hvilke barrierer det kan være hos den enkelte ift. arbejdet med at understøtte den sunde infantile seksualitet (SISO, Socialstyrelsen, 2014, s. 5)

Ifølge *Retningslinjeundersøgelsen 2012*, en omfattende survey foretaget i næsten hver 4. af landets institutioner af forskningsgruppen Paradox, Aarhus Universitet (Leander, Munk, & Larsen, 2013), samt en empirisk undersøgelse baseret på 382 spørgeskemabesvarelser fra

danske børnehavedere: *Doktorleg i børnehaven – kortlægning af børnehavebørns seksuelle lege og adfærd samt samarbejdet med forældre* (Gundelach & Stevnhøj, 2011), problematiseres mange aspekter af den infantile seksualitet af både pædagoger og forældre. Baggrunden for *Retningslinjeundersøgelsen 2012* er hypotesen om, at den øgede pædofilifrygt gennem de sidste 10-15 år har medført en ændret tilgang til arbejdet med børn blandt de professionelle, samt en øget frygt for pædofilianklager, hvilket, som tidligere nævnt, kan bringe de professionelle, der arbejder med børn til, at overveje at forlade faget. (Leander, Munk, & Larsen, 2013, s. 5)

Blandt børneprofessionelle er det forventeligt især mændene, der føler sig berørte af problematikken, og det er bemærkelsesværdigt, at over halvdelen af de mandlige medlemmer fra BUPL samt knapt halvdelen af de mandlige medlemmer fra FOA har ændret adfærd over for børn. 30 % af mændene fra befolkningsgruppen har dog også tænkt på risikoen for, at blive anklaget for pædofili, og hele 16 % af mændene fra befolkningsgruppen har ændret adfærd over for børn og undgår kropskontakt med børn” (Leander, Munk, & Larsen, 2013, s. 12).

Samtidig tyder forskningen på, at forældrene bliver mere og mere uvidende om børns seksualitet (Gunge, 2014). Mens frygten for overgreb i institutioner, som tidligere nævnt, er steget markant.

I vejledningen ”Den professionelle tvivl. Tegn og reaktioner på seksuelle overgreb mod børn og unge”, fra Socialstyrelsen (SISO, Socialstyrelsen, 2014) kan man dog bl.a. læse, at langt de fleste og alvorligste overgreb sker i de nære relationer, ofte i barnets familie eller omgangskreds, hvorimod pædagoger og andet pædagogisk personale udgør en meget lille risiko (Helweg-Larsen, 2000).

En sund infantil seksualitet er, som tidligere nævnt, væsentlig for barnets samlede udvikling og trivsel. I sit essay ”*Barnets byrde – Betragtninger om børneseksualitet før og nu*”, beskriver Graugaard den infantile seksualitet ud fra et historisk, kulturelt og nutidigt sundhedsfremmende perspektiv (Graugaard, 2013). Graugaard beskriver den infantile seksualitet, som værende en kulturelt forankret størrelse, hvor lysten har sin oprindelse i kroppen, men først foldes ud og tillægges mening i mellem menneskelige relationer og sociale rum, som f.eks. vuggestuer og børnehaver (Ibid, s 62). Den kropslige seksualitet er global, men seksualiteten som kulturfænomen kommer til udtryk gennem de forskellige samfunds bedømmelse, håndtering og udtryk fra én historisk epoke til en anden (Ibid, s. 63). Graugaard beskriver, hvorledes synet på den infantile seksualitet har skiftet gennem tiden, fra renæssancens og oplys-

ningstidens opfattelse af barnet som uskyldsrent, og seksualiteten, herunder masturbation, som værende en del af de voksnes forfald og decideret skadeligt for barnet eller den unge. Til det moderne gennembrud, hvor den infantile seksualitet konstitueres, som et pædagogisk- psykologisk- og lægefagligt felt, hvor den førende danske pædagog Sophus Heegaard (1835-84) omtaler barnets *driftliv* som noget, der tidligt må tøjles og rettes i retning af det sædelig gode (Ibid, s.63).

Op igennem 1800-tallet stiger interessen for børns krop og sjæleliv og bliver bl.a. studeret og fortolket både i videnskaben og kunsten. Bl.a. gennem psykoanalysens seksualisering af barndommen og i eventyrene “Alice i Eventyrland (1865) og “Peter Pan” (1902), som på hver deres måde fremstiller barnets særlige præpubertære mysterier (Ibid, s. 63). Man gik altså fra, at se børn som uskyldsrene væsner til, at tillægge dem et iboende, dog slumrende driftsliv, som de opdragende tidligt måtte vinde herredømme over og føre det i den rigtige retning.

Synet på den infantile seksualitet er altså et produkt af historiske omstændigheder, og hvor man i den kulturradikale seksualreformbevægelse i mellemkrigstiden idealiserede den antiautoritære nøgenopdragelse og anerkender børn som autonome individer med seksuelle rettigheder og behov, vokser en bekymring for forførelse, børnelokkeri og homofili frem i efterkrigstiden (Hertoft, 1983). I 1960'erne medfører tidens frisind, at man på ny fokuserer på en fri og nu grænseløs opdragelse. Og nøgenhed mellem børn og voksne anses i visse kredse for værdifuld social erfaring. I nogle hippikredse anses konkrete erotiske relationer mellem børn og voksne, som en naturlig konsekvens af, at begge parter er seksuelle nysgerrige skabninger, hvis erotiske møder holdes kunstigt nede af snæversynede forældre (Graugaard, 2013a, s. 64).

I 1986 udgives der en anonym bog med titlen “Forbrydelser uden offer”, hvori man søger at afdramatisere og naturalisere pædofile forhold. I et af de afsluttende afsnit beskrives det endda, hvorledes man som “børneelsker” skal forholde sig, hvis den mindreårige er blevet smittet med en seksuelt overført sygdom. Her råder man læseren til at være diskrete, da samfundet endnu ikke klar til at anerkende et sådant forhold. Bogen har ligeledes en liste over rådgivningsmuligheder, hvor der bl.a. henvises til den såkaldte “Pædofiligruppen”, som blev stiftet i 1985, altså året inden bogens udgivelse (Graugaard, 2013a, s. 64-65)

Tiderne ændrede sig dog og året efter i 1987 blev denne gruppe ekskluderet af Landsforeningen for bøsser og lesbiske, fordi man ikke som tidligere fandt basis for seksualpolitisk fodslag på tværs af præferencer. Og mens de homoseksuelle blev accepteret

af samfundet, overtog de pædofile den homoseksuelle mands århundrede gamle plads som kulturel dæmon (Ibid, s. 64).

I 1990'erne tog frygten for overgreb fart efter en række massivt mediedækkede pædofilisager (Graugaard, 2013a, s. 65), bl.a. Vadstrupgård-sagen (1997); En sag fra en institution i Gladsaxe, hvor en 30-årig pædagogmedarbejder blev anklaget og fundet skyldig i misbrug af 20 børn. Og Beder-sagen (2005); En sag, hvor en 29-årig pædagogmedhjælper blev fundet skyldig i blufærdighedskrænkelser og anden kønslig omgang end samleje med 14 børn mellem 3 og 6 år og idømt 3 års fængsel.

Sikkerheden i de danske institutioner blev efterfølgende kraftigt kritiseret, og kimen til nutidens regler og retningslinjer lagt. Den politiske debat kulminerede i slut 90'erne (Graugaard, 2013a, s. 65-66), men er blusset op igen de seneste par år, hvor en ny række opsigtsvækkende pædofili og incestsager, hvor børn er blevet seksuelt misbrugt, er kommet frem i medierne. Bl.a. "Bedersagen", "Tøndersagen" og "Bornholmsagen". Hvad sagerne alle har til fælles er, at det er familier som er dårligt socialt stillet, hvilket peger hen imod at disse børn ikke er tilfældig fordelt i samfundet, men at overgrebene ofte, er del af en social problematik (Graugaard, 2013a, s. 66). To eksempler er de offentlige personer Lisbeth Zornig Andersen og Kristian Ditlev Jensen, som begge i deres selvbiografier beskriver en opvækst præget af trange kår, fraværende forældre og et svigtende offentligt system samt en omverden, som vælger ikke at se eller handle (Jensen, 2001 & Andersen, 2011). Det er dog vigtigt, at pointere at incest og pædofili ikke kun sker i trængte familier, hvilket bl.a. ses i den seneste kendte sag fra marts 2017, omhandlende en 46-årig mandlig pædagogmedhjælper og spejderleder, som givetvis har forgrebet sig på 24 børn i forbindelse med hans arbejde og funktion som spejderleder (Vilbøl, 2017).

Den politiske debat er atter i gang, og under udarbejdelsen af dette speciale udkom en ny undersøgelse, hvor Sex & Samfund har kortlagt institutionernes viden om, holdning til og arbejdet med den infantile seksualitet. I forlængelse heraf anbefaler de, at seksualiteten skal være en del af læringsplanerne i institutionerne (Rasmussen, Sandø, Taxhjem, & Wøldike, 2017). At få seksualitet på skemaet, eller læringsplanerne, i institutionerne er dog ikke noget Zeuten billiger. Til Politiken udtrykker hun bl.a. bekymring for konsekvenserne ved, at sætte børns seksualitet ind som et særligt fokusområde i læreplanerne:

"Man risikerer meget let at få italesat for meget. Det bliver let grænseoverskridene for børn, hvis voksne sætter for mange ord på" (Astrup, 2017)

Forsker Else-Marie Buch Leander, fra forskergruppen Paradox, bakker Zeuten op og udtaler i samme artikel at:

“Læreplaner med læringsmål om børns seksualitet er at træde ind på børnenes banehalvdel. Det vil ganske enkelt være anmassende” (Ibid).

Hun mener derimod, at man bør fokusere på, at klæde pædagogerne på med objektiv viden, så de fordomsfrit kan møde børnene, når de selv stiller spørgsmål, samt arbejde for et rummeligt miljø i institutionerne, så børnene kan få fred, ro og rum til at lege doktorlege på deres egne præmisser. En leg som ifølge Leander i øvrigt er en glimrende erfaringsdannelse (Ibid). Hos Sex & Samfund tror man på, at man ved at få seksualitet ind i læreplanerne omvendt kan skabe mere tryghed omkring emnet, samt styrke børns trivsel på området (Ibid).

Men hvorfor er det overhovedet vigtigt at arbejde med den infantile seksualitet?

1.1.3. Infantil seksualitet set i et sundhedsfremmende perspektiv

I sin masterafhandling fra 2015 undersøgte sundhedsplejerske og Master i Sexologi AAU Tina Gaarden Geertsen, en gruppe pædagogers viden, udfordringer og praksiserfaringer med børns seksualitet.

Hun fandt bl.a., at den stigende overgrebsfokusering i medierne har resulteret i, at en stor del af den offentlige debat om børns seksualitet omhandler forebyggelse af overgreb, mens der findes et begrænset fokus på, at fremme en sund og naturlig seksuel udvikling hos børn (Geertsen, 2015).

Kigger man på Sundhedsstyrelsens forebyggelsespakker for borgernes sundhed, finder man heriblandt en pakke for ”Seksuel sundhed”. Heri fremhæves det, at seksuel trivsel har en stor betydning for borgernes selvrapporterede sundhed og livskvalitet. Således angiver 9 ud af 10 af voksne danskere, at de oplever seksuallivet som vigtigt, meget vigtigt eller særdeles vigtigt for deres trivsel og livsglæde³ (Sundhedsstyrelsen 2012, s. 6 & Frisch, Graugaard, & Pedersen, 2012, s. 16-17). I forebyggelsespakken pointeres det, at seksualitet ingen alder har, hvorfor seksualitet er et folkesundhedsanliggende, der omfatter alle i befolkningen fra vugge til grav. (Frisch, Graugaard, & Pedersen, 2012, s. 11-12 & 16-17).

³ Undersøgelse af voksne danskeres selvrapporterede livskvalitet: Sexual dysfunctions and difficulties in Denmark: Prevalence and associated socio-demographic factors. Archives of Sexual Behavior, 2010, Christensen, Grønbæk, Osler, Pedersen, Graugaard og Frisch.

Som tidligere nævnt, betragtes seksualitet som en bio-psyko- socialt kraft iboende i os alle med indflydelse på både helbred, velvære og livskvalitet. Således er en naturlig eksperimenterende, sanselig adfærd og leg i alderen ½-6 år medvirkende til, at barnet udvikler kendskab til sig selv og andre børn ift. krop og kønsforskelle, hvor barnet skal lære at skelne mellem lyst og ulyst samt grænsesætning og alm. accepteret social adfærd med stor betydning for barnets socialiseringsevne og en sund seksualitet, som følger med i ungdoms- og voksenlivet (Graugaard, 2013a, s. 67).

Der ligger derfor også en særlig kommunal udfordring i at fremme seksuel sundhed og trivsel hos borgerne i *alle aldre* (Sundhedsstyrelsen, 2012, s. 4 & 11). I

forebyggelsespakken anbefaler sundhedsstyrelsen, at kommunerne udvikler en overordnet politik og strategi, for således at sikre at:

- Personalegruppen i daginstitutionerne tager stilling til, hvordan man arbejder med og støtter børns seksualitet og seksuelle udvikling
- Der løbende er dialog i personalegruppen og med forældrene om emnet
- Kommunen beskriver området i relevante rammer og dokumenter

(Sundhedsstyrelsen, 2012, s 4, 11 & Rasmussen, Sandø, Taxhjem, & Wøldike, 2017, s. 10)

Kommuner har ansvar for at sikre, børn og unge får de bedst mulige vilkår for god trivsel og udvikling og en sund voksentilværelse (Sundhedsstyrelsen, 201, s. 8-16). Og det kan derfor undre, at den infantile seksualitet til stadighed ikke medtænkes ift. det kommunale arbejde med børns sundhed og trivsel. Et eksempel er Hillerød kommune, hvor forfatteren til dette speciale bor og arbejder. Her findes den infantile seksualitet ingen steder nævnt i den kommunale sundhedspolitik (Hillerød kommune, 2006) eller handleplan for sundhed og forebyggelse 2014-2017, trods denne, ifølge kommunen selv, er udarbejdet på baggrund af regeringens nationale mål for danskernes sundhed, som er udmyntet i Sundhedsstyrelsens forebyggelsespakker, herunder forebyggelsespakken for seksuel sundhed (Hillerød kommune, 2014).

I Forbindelse med seksuel forebyggelse og sundhedsfremme pointerer Graugaard vigtigheden af, at de voksne omkring børnene tør tale åbent og ærligt med børnene om krop og følelser, på børnenes niveau og præmisser. Han understreger, at man som fagperson på børneområdet skal kende til børns psykoseksuelle udvikling, og øve sig i at værdsætte og støtte op om denne. Han pointerer ligeledes vigtigheden af, at man kender til advarselstegn,

når børn er stressede eller truede (Graugaard 2013, s. 68). Graugaard argumenterer ligeledes imod de skærpede retningslinjer i institutionerne:

”Efter min mening indebærer forebyggelse af grænseoverskridelser hverken pansrede flyverdragter eller videoovervågede pusleborde, men lige præcis det modsatte: En åben og positiv krops- og seksualitetskultur, som lader børnene gå på opdagelse på egne præmisser og i konstruktiv dialog med kærlige og anerkende voksne. Kun derved opbygger de den livsglæde, selvtillid og integritet, som gør dem i stand til at passe godt på sig selv og hinanden og kaste sig ud i tilværelsens med alle sanser vakte” (Graugaard 2013a, s. 67).

Denne udtalelse understøttes af den norske psykolog og specialist i klinisk sexologi Stéphanie Vildalen, som ligeledes påpeger, at de voksne, ved at overse eller ikke at forstå den infantile seksualitet som en del af barnets samlede udvikling, uvilligt kan undlade, at støtte barnet i en vigtig læringsproces. Konsekvenserne heraf kan være, at barnet i puberteten forventes, at kunne agere, håndtere og forstå et seksuelt samspil, som det ikke har nogen bevidst erfaring i, begreber for eller opfattelse af:

”Når normal seksualitet mistolkes og utsettes for negativ opmærksomhed, kan det gøre skade på barnets videre udvikling og bidra til negative kroppsoplevelser og selvbildeproblematikk. Når voksne reagerer negativt på det barnet oplever som gode følelser i sin egen krop, vil barnet kunne tolke gode seksuelle følelser som noe negativt, når det dukker opp igjen. Derfor er det sentralt å ha kunnskap om hva normal seksuel utvikling hos barn innebærer, og hvordan utviklingen kan fremmes og reguleres på fornuftig måte” (Vildalen, 2014, s. 31)

Vildalen pointerer også, at det er gennem leg at børn lære, at de ikke er alene med deres seksuelle følelser, hvilket er helt centralt for fraværet af skamfølelse senere i livet (Ibid).

1.1.4 De danske rammer for professionelles arbejde med den infantile seksualitet

Ifølge Servicelovens (lovbekendtgørelse nr. 904) § 153 og underretningsbekendtgørelsen (nr. 1336) har fagpersoner, der udfører offentlig tjeneste eller hverv, en særlig udvidet underretningspligt. Underretningspligten omfatter blandt andre lærere, pædagoger, læger, personer, der er beskæftiget ved opholdssteder, familiepleje, krisecentre, behandlingstilbud mv. Underretningspligten omfatter bl.a. mistanke om seksuelle overgreb.

(Sundhedsstyrelsen, 2012)

Den overordnede retslige ramme for arbejdet med den infantile seksualitet finder man i serviceloven. I denne fokuseres der primært på børn og unge i skolealderen samt misbrug og familiedannelse, hvorfor arbejdet med den infantile seksualitet, som udgangspunkt først rammesættes ved lov, når der er tale om en forbrydelse og altså med en negativ indgangsvinkel. En positiv vinkel finder man i tidligere nævnte Forebyggelsespakke, men her er ikke tale om lov, blot anbefalinger (Sundhedsstyrelsen; 2012)

For at kunne håndhæve loven og kunne vurdere de hårdfine grænser mellem almindelig og bekymrende seksuel adfærd, må man, i tråd med Graugaards pointer ovenfor, have opdateret viden og kendskab til den sunde seksuelle udvikling hos den aldersgruppe man arbejder med (Graugaard, 2013a, Graugaard, 2013b, Zeuthen, 2012).

Ifølge Direktør for Januscenteret⁴, Mimi Strange, bliver de ofte kontaktet af pædagoger og pædagogstuderende, som er i tvivl om, hvorledes de skal tackle situationer, hvor børn har leget seksuelle lege, herunder numse- og doktorlege, eller hvis bekymrede forældre kontakter institutionen med spørgsmål omkring børns seksuelle adfærd (Astrup, 2016).

Trods indførelsen af et modul omhandlende køn, seksualitet og mangfoldighed på pædagoguddannelsen, oplever de studerende fortsat, at de ikke bliver klædt ordentligt på ang. den infantile seksualitet. I en artikel i Politiken i November 2016 udtaler en pædagogstuderende, at førnævnte modul ofte beskæftiger sig med kønsidentitet. Er man en han, hun eller hen? Og hvilke lege og legetøj man kan tilbyde børnene, alt efter deres køn. Hvorimod undervisning i den infantile seksualitet, og hvorledes man som pædagog skal møde den er yderst mangelfuld (Astrup, 2016). At pædagogerne ikke føler sig ordentligt klædt på, bekræftes i rapporten ” Det kan være pinligt for forældrene” fra Sex & Samfund (Rasmussen, Sandø, Taxhjelm & Wøldike, 2017). Her føler 66,9 % af informanterne (herunder ledere af daginstitutioner og pædagoger) sig *i nogen grad* fagligt klædt på til, at håndtere situationer omhandlende børns seksualitet. Og 64,4 % svare NEJ til spørgsmål om, de føler sig fagligt klædt på til, at indgå i dialog med forældrene om børns seksualitet. 75 % af informanterne efterlyser materiale eller redskaber til, at håndterer dialogen med forældrene om børns seksualitet (Ibid., s. 26-33)

Men hvad er så en sund infantil seksualitet?

⁴ JanusCenteret er et behandlings- og forskningscenter for børn med seksuelt grænseoverskridende adfærd.

1.1.5 Den normative infantile seksualitet

For et århundrede siden mente man, at seksualiteten opstod i puberteten og var en biologisk forangret størrelse med reproduktion som primært formål. (Graugaard, Hagelskjær, & Zeuthen, 2017, s. 136) Den østrigske læge og psykoanalytiker Sigmund Freud (1856-1939) opdagede dog gennem samtaler med sine voksne patienter, at også barndommen rummede en seksualitet, som rummede både lystfulde fornemmelser og seksuelle fantasier (Zeuthen, 2012). Dog understregede Freud, at denne seksualitet var markant anderledes end voksenseksualiteten (Graugaard, Hagelskjær, & Zeuthen, 2017, s. 136). Freud valgte, at benævne denne "barndommens seksualitet" for den infantile seksualitet (Ibid).

Dannelsen af den forståelsesramme, der indrammer nutidens forståelse og tolkning af den infantile seksualitet tager således afsæt i Freuds seksualteorier, som han lancerede i år 1905, med titlen "3 Afhandlinger om Seksualteori". Denne skabte stor forargelse og kritik. Specielt hans kontroversielle teori om den infantile seksualitet skabte røre, da det som tidligere nævnt, var den første teori, der talte imod den herskende forestilling om, at kønsdriften var ikke-eksisterende i barndommen (Zeuthen, 2012).

Freuds teori om den infantile seksualitet, som værende en grundsten i vores seksualitet og af afgørende betydning for det voksne liv (Freud, 1985, s. 19) var så kontroversiel en opdagelse, at den selv nu over 100 år efter fortsat volder vanskeligheder. Det ses både i de videnskabelige diskussioner om seksualitetens plads i den psykiske udvikling (Zeuthen, 2012, s. 307) og den offentlige debat, hvor pædofilifrygt og kulturnormer støder sammen med et fagligt ønske om, at arbejde evidensbaseret og åbent med den infantile seksualitet i institutionerne (Rasmussen, Sandø, Taxhjem, & Wøldike, 2017).

Freud beskriver barnet som potentielt seksuelt, men understreger, at den infantile seksualitet adskilte sig fra den voksne seksualitet ved ikke at være målrettet og kønslig, men sanselig og ubevidst om end lystbetonet (Freud, 1985, Zeuthen, 2012, s. 307). Ifølge Freuds teori udvikler lysten sig herefter gennem forskellige faser, som først i pubertetsårene samler sig under kønnet, bliver reproduktivt indstillet og vender sig ud mod verden og det andet køn (Zeuthen, Børn og seksualitet, 2012, s. 308).

Ifølge Freud udvikler den infantile seksualitet sig i relation mellem barn og voksen. Zeuthen beskriver det således;

”Udviklingen af den infantile seksualitet tager sit afsæt i barnets relation til den voksne, den, der formodes at vide, men også den, der rent faktisk ved mere og modsat barnet har adgang til at forstå seksualitetens betydning” (Zeuthen, Børn og seksualitet, 2012, s. 308)

Freud tillægger også relationen mellem moder og barn en seksuel dimension fra moderens side, da det er moderen, der fortolker barnets behov, og derved giver behovet betydning før barnet selv er istand til det (Ibid). Med andre ord er barnet ikke istand til selv, at regulere eget behov for omsorg, hvorfor det bliver moderens opgave (Ibid). Dette betyder ligeledes at:

”...barnet er prægivet den voksnes fortolkning af barnets behov, og ikke mindst at fortolkningen finder sted på barnets præmisser for at forstå og for at kunne deltage i betydningsdannelsen.” (Ibid)

I overført betydning er det altså moderens ansvar, at sørge for at tage udgangspunkt i barnets behov, og sørge for at tilfredstillen af disse behov sker udelukkende på barnets præmisser. Freud beskriver også den infantile seksualitet som ”polymorft pervers”. Zeuthen forklarer det således;

Freud omtalte også den infantile seksualitet som polymorft pervers. Det vil sige, at den er knyttet til mange forskellige steder på kroppen og kan rettes mange forskellige steder hen, hvorved den så at sige bliver både flersporet (polymorft) og afsporet (pervers). Hos barnet er det seksuelle hverken samlet omkring det kønslige eller det reproduktive” (Zeuthen, 2016b)

Seksualiteten udvikles dog ikke kun gennem tilknytningen og i relationen mellem barn og primære omsorgspersoner, men også i samspil mellem arv og miljø (Graugaard, Hagelskjær, & Zeuthen, 2017, s. 137).

Den franske psykoanalytiker Jean Laplanche (1924-2012) viderudvikler på Freuds teser og formulerer det han kalder *den generelle forførelsesteori* (Laplanche, 1990), hvis hovedpointe er, at alle børns udvikling drives frem af de primære omsorgspersoner. Laplanche forklarer, hvorledes de voksne forfører eller ”føre for” i barnets udvikling. Graugaard, Hagelskjær og Zeuthen forklarer det således;

”Voksne har en genital seksualitet, men i relation til barnet tilbageholder de den del af deres seksualitet, som rummer et kønsligt og målrettet element. Laplanche beskriver, hvordan de voksne alligevel ubevidst gennem sin omsorg (fx når han eller hun mader, leger med eller pusler barnet) meddeleler noget gådefuldt, som barnet ikke har mulighed for at forstå, og for Laplanche er det netop denne gåde, som er det seksuelle” (Graugaard, Hagelskjær, & Zeuthen, 2017, s. 135).

Det er altså i mødet mellem barnets sanselige oplevelser af sig selv og omverdenen, at det bliver tiltagende bevidst om seksualitetens betydning (Ibid). Laplanche mener altså, at den infantile seksualitet kommer udefra – fra de primære omsorgspersoner til barnet og pointerer, at den infantile seksualitet ikke er en isoleret del for sig, men en del af barnets samlede udvikling (Graugaard, Hagelskjær, & Zeuthen, 2017, s. 136).

1.1.6 Normal seksuel udvikling 0-6 år

At udviklingen af den infantile seksualitet tager afsæt i relationer til de voksne sætter imidlertid det faglige ønske om, at finde en universiel beskrivelse af den sunde infantile seksualitet på spidsen. Og ifølge Zeuten kan dette være en blandt mange forklaringer på, hvorfor der findes så lidt empirisk forskning omhandlende den infantile seksualitet (Zeuthen, 2012, s. 308)

Når der forskes i såkaldt normal seksuel udvikling er det ifølge Zeuten oftest med fokus på børns seksuelle adfærd for, at vurdere, hvad der er eller ikke er normativt (Zeuthen, 2012, s. 308). Og mens forskerne kan enes om, at seksuelle adfærdsproblemer kan skyldes seksuelle overgreb, syntes der, at være mangel på viden om, hvilke former for seksuel adfærd, der kan betegnes som værende normativ og alderssvarende (Ibid). Ud fra en litteraturgennemgang og erfaring fra egen praksis opstiller Zeuten nedenstående faktaboks om børns seksuelle udvikling:

Seksuel udvikling 0-2 år	Seksuel udvikling 3-6 år Seksuel viden	Seksuel udvikling 3-6 år Seksuel adfærd
Udforskning af kønsdele	Kønforskelle er forstået	Onanerer af lyst
Erektion hos både drenge og piger	Begrænset viden om graviditet og fødsel	Seksuelle lege med søskende og jævnaldrene, vider og udforsker eget og

		andres køn
Mulighed for genital nydelse	Kender ordene for kønsdele, men foretrækker slang	Nyder nøgenhed
At røre ved sine kønsdele	Seksuelle kropsdele der eliminerende funktioner	Bruger eliminerende sprog om seksuelle kropsdele med jævnaldrene, dvs. barnet tillægger kønsdele funktioner, som at overmande, kontrollere, destruere osv. (f.eks.: ” jeg tisser på dig” eller ” laver lort i dit hoved!” osv.)
Nydelse ved at være nøgen		

(Zeuthen, 2012, s. 311) – Opstilling er ændret, men ordlyd af tekst og placering er korrekt citeret.

Zeuten påpeger, at vi som voksne nemt kan komme til, at vurdere barnets ytringer ud fra vores egen opfattelse af seksualiteten som værende målrettet og bevidst, modsat den infantile seksualitets nysgerrige og usamlede karakter. Derved bliver barnet tillagt en voksen forståelse af seksualitet (Zeuthen, 2012, s. 311). Hun påpeger, at den infantile seksualitet hverken kan eller skal forstås udelukkende fra et udviklingspsykologisk perspektiv, tilhørende kun barndommen, og følgende en kronologisk udvikling mod voksenlivet. Infantil seksualitet er uden for tid og sted, og skal derfor forstås ud fra dens aktualitet. Barnet skal så at sige forstås der, hvor det er ud fra dets egne præmisser (Ibid).

1.1.7 Danske børns institutionstid

En undersøgelse foretaget af Børnerådet i 2011 viste, at ca. 96% af alle børn i alderen 2-6 år gik i børnehave og tilbragte mere end halvdelen af deres vågentimer i institution (Lindberg, 2011).

Danske børn Indskrevet i institutioner

Andel i procent for årene 2010-2014	0-årige	1-2-årige	3-5-årige
2010	17,8	91,3	97,4
2011	19,1	91,0	97,4
2012	18,7	90,9	97,9
2013	19,1	91,1	97,4

2014	17,7	89,6	98,0
------	------	------	------

(Danmarks statistik, 2015).

En opgørelse lavet af Danmarks statistik viser, at der i 2014 var op til 89,6 % af børnene fra 1-2 år, samt 98 % af de 3-5 årige indskrevet i et pasningstilbud (Danmarks statistik, 2015).

En undersøgelse lavet for Kristelig Dagblad i 2015 viser, at 38 % af de indskrevne børn dagligt tilbragte otte timer eller mere i pasningstilbuddet (Bech-Jessen, 2015).

Dette resulterer i en dobbeltsocialisering, hvor det pædagogiske personale indtager en aktiv rolle som omsorgspersoner, og derved får stor betydning, ift. barnets samlede udvikling og trivsel, og dermed også den infantile seksualitet.

Som tidligere nævnt og redegjort for kan børns seksualitet kan være et yderst tabuiseret og følsomt emne. Hvilket, sammen med ovenstående statistikker, blot tydeliggør behovet for videreuddannelse og vidensdeling blandt det pædagogisk personale, ift. den infantile seksualitet.

1.1.8 Forskning i den tidlige infantile seksualitet og det pædagogiske felt, herunder faglitteraturen

De forskellige nyere undersøgelser, der er lavet i Danmark, er alle udarbejdet med udgangspunkt i den infantile seksualitet i børnehaver og den tidlige skolealder. Her kan bl.a. nævnes: *"Det kan være pinligt for forældrene"- En national kortlægning af daginstitutioners håndtering af børns seksualitet* (Rasmussen, Sandø, Taxhjelm, & Wøldike, 2017), *Små børns seksualitet i et sundhedsfremme perspektiv – en kvalitativ undersøgelse* (Geertsen, 2015), *Retningslinjeundersøgelsen 2012 - En kvalitativ undersøgelse af retningslinjer til forebyggelse af dels seksuelle overgreb på børn, dels uberettiget mistanke mod personalet om seksuelle overgreb på børn i danske daginstitutioner og SFO'er* (Leander, Munk, & Larsen, 2013; Stevnhøj A. L., 2011, s. 17).

Men hvordan forholder det sig så på det pædagogiske felt i vuggestuer og dagplejere? Her har det ikke været muligt at finde nyere nordisk forskning. Kigger man på de sidste års faglitteratur omhandlende infantil seksualitet og pædagogik, fylder afsnittet vedrørende den tidlige infantile seksualitet oftest ikke mere end $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{2}$ af en side (Eriksen & Oreskov, 2016, Stevnhøj A. L., 2011, s. 17, Graugaard, Hagelskjær, & Zeuthen, 2017, s. 137-138).

2.0 Afgrænsning

Ud fra ovenstående kan det altså konkluderes, at den infantile seksualitet ikke er et nyt emne. Ej heller irrelevant eller uvigtigt at arbejde med og omkring, da den har afgørende betydning for voksenlivet og evnen til, at begå sig i samfundet og nære relationer. Vi kan også

se, at visse dele af den infantile seksualitet ligger både forældre og pædagoger meget på sinde, eftersom retningslinjer, vejledninger, påbud og forbud er hverdag i mange af landets institutioner.

Men hvorledes kvalitetssikrer og dokumenterer man arbejdet med den infantile seksualitet fra 0-3 år, hvis der ingen umiddelbar tilgængelig forskning foreligger på området. Og kan man gå ud fra, at resultaterne fra ovenstående undersøgelser i børnehaverne frit kan overføres til det pædagogiske arbejde i vuggestuerne og dagplejerne? Ud fra disse spørgsmål vil den resterende del af specialet arbejde med, at undersøge og besvare følgende problemformulering og forskningsspørgsmål.

3.0 Problemformulering

Hvordan defineres og beskrives den tidlige- og sene infantile seksualitet, ud fra evidensbaseret forskningslitteratur, og kan forskningsresultater fra forskning i den sene infantile seksualitet uden videre overføres og danne grundlag for arbejdet med den tidlige infantile seksualitet.

Forskningsspørgsmål:

- Hvor udbredt er forskning i den normative infantile seksualitet i en vestlig kontekst, og i hvor høj grad beskæftiger disse studier sig med den tidlige infantile seksualitet?
- Hvad kan vi, på baggrund af den foreliggende forskningslitteratur, sige om den tidlige- og sene infantile seksualitet?
- Skygger den sene infantile seksualitet for den tidlige?
 - Hvilke mulige konsekvenser har det, såfremt studierne hovedsageligt fokuserer på den sene infantile seksualitet?

4.0 Metode og teori

Den valgte problemformulering vil søges beslyst gennem et litteraturstudie, for herigennem at undersøge, hvad den vestlige forskning, der kendetegner den tidlige- og sene infantile seksualitet viser og hvordan dette evt. adskiller sig fra hinanden.

4.1 Metode

Systematisk litteratursøgning, kædesøgning, fritekstsøgning og emnesøgning.

Et metodevalg er ikke blot et valg af værktøj til brug i den konkrete forskning. Det må også være et bevidst fravalg af de metoder, man ikke benytter. Dette kræver en bred forståelse af metodernes styrker og svagheder for at kunne gennemskue og arbejde med de konsekvenser ens metodevalg medfører (Launsø, Olsen, & Rieper, 2017, s. 14-17).

I denne afhandling benyttes litteratursøgning som forskningsmetode til, at belyse ovenstående forskningsspørgsmål.

4.2. Litteratursøgning

4.2.1. Design for litteratursøgning

Databaser udvalgt til litteratursøgning i dette speciale: De medicinske databaser PubMed, Embase og CINAHL samt den psykosociale database PsycInfo.

Søgeord: Ved gennemgang af litteraturen fra baggrundsafsnittet samt ved brug af søgemaskinernes tesaurus blev følgende søgeord udvalgt:

Søgning via Tesaurus i databaserne

- Psykinfo: (Infant development) AND (Sexuality)
- CINAHL: (MH "Child") AND (MH "Infant") AND (MH "Sexuality")

Nedenstående søgeord er brugt som fritekstsøgning:

- Children' sexuality
- Teaching AND Learning AND Children's sexuality,
- Infant AND sexuality, Pediatric sexuality

Søgekriterier: For at finde så præcist et søgeresultat som muligt samt data, der kan beregnes for sammenlignelige med Danmark, og samtidig sikre kvaliteten af forskningen blev alle søgninger lavet ud fra følgende inklusionskriterier:

- Sprog: Engelsk, Dansk, Svensk, Norsk

- Alder på undersøgte børn: 0-12 år.
- Peer reviewed artikler
- Lande: Norden, Europa, USA, Australien

Eftersom dette speciale ønsker, at udforske den normative infantile seksualitet med overførbare resultater til en dansk kontekst, er den fundne litteratur systematisk udvalgt og fravalgt ud fra følgende eksklusions kriterier:

- Rene teoretiske studier, som udelukkende beskæftiger sig med teorier, uden brug af empiri indhentet i praksis
- Studier fra ikke vestlige lande
- Studier, der systematisk inkluderer børn, der har været udsat for overgreb
- Studier/artikler på andre sprog end nævnt under inklusionskriterierne
- Studier, som ikke undersøger den tidlige infantile seksualitet

For søgeprotokol, se Bilag 1.

4.2.2 Søgeprocessen

Ved søgning i Embase og PubMed fremkom udelukkende artikler med medicinsk fokus, hvoraf ingen synes, at omhandle den infantile seksualitet. Fåtallet inddrog visse aspekter af selv samme i deres undersøgelser, hvor hovedfokus dog lå andre steder, som f.eks. ”Learning disability”, ” Sexual rights”, ” Sexual abuse prevention”, ”Sex education” og ikke mindst på HIV, AIDS og HPV virus.

Det samme syntes, at gælde ved søgning på *Pediatric sexuality*, hvorfor denne søgning ikke blev medtaget i den videre søgning.

Ved søgning i CINAHL og PsycInfo fremkom flere af de samme artikler. Som forventet var forskningsmængden inden for infantil seksualitet ikke prangende. Meget af forskningen omhandler skolebørn samt børn med *Learning disability*. *Sexual rights* og *sexual education* samt *sexual abuse prevention* er også gennemgående temaer i begge databaser. I udvælgelsen af artikler til brug i dette speciale har forfatteren søgt, at finde forskning som udelukkende undersøger den infantile seksualitet, uden relation til sygdom, overgreb eller andet. Efter gennemlæsning af resume på de 45 udvalgte artikler fra begge baser blev 41 artikler ekskluderet ud fra ovenstående eksklusionskriterier. Tre blev udvalgt til brug i dette

speciale. En fjerde forskningsartikel, fundet via kædesøgning på baggrund af de tre udvalgte artikler, er ligeledes medtaget i dette speciale.

5.0 Resultater

Som nævnt tidligere er fokus i dette speciale ikke på overgreb, forebyggelse af overgreb eller nogen anden form for arbejdet med og omkring overgreb. Fokus i dette speciale er på den normative infantile seksualitet, uden yderligere ønsker eller ambitioner om, at opnå redskaber, værktøjer eller dets lige til at kunne forebygge, opdage eller forudse nogen form for overgreb eller anden seksuel bekymrende adfærd. Derfor har forfatteren til dette speciale, i litteratursøgningsprocessen forsøgt, at finde forskningsartikler med samme udgangspunkt som ovenstående. Dette har dog vist sig, at være en udfordrende opgave. Og som forestående litteraturgennemgang afslører, har det endelig valg af litteratur til besvarelse af forskningsspørgsmål og problemformulering grundfæste i netop overgrebsforskningen. De fire artikler er nøje udvalgt ud fra deres forskning i den infantile seksualitet, og findes alle, at kunne bidrage til besvarelse af specialets forskningsspørgsmål og problemformulering på hvert deres eget felt.

Herunder vil de fire udvalgte artikler kort blive gennemgået, og de væsentlige pointer ift. besvarelse af forskningsspørgsmål og problemformulering vil blive fremhævet

5.1 The development of sexuality in childhood in early learning settings: An exploration of early childhood educators' perceptions - (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016)

Land: Canada

Emne: Udvikling af den infantile seksualitet, seksualundervisning til "førskolebørn" i spektret 0-5 år, der ligger dog ingen klar definition, af hvilken specifik aldersgruppe respondenterne arbejdede med, da de deltog i forskningen, "Early childhood educators" viden og holdning til den infantile seksualitet og seksualundervisning til førskolebørn.

Metode: Mixed methods: online survey, med åbne og lukkede spørgsmål, for at undersøge ECE syn på og viden om børns seksuelle udvikling. 64 ECE deltog, hvoraf 95,2 % var kvinder. Gns. års erfaring var i gennemsnit 17,2 år. Efterfølgende blev de åbne spørgsmål kvalitativt tematiserede og analyserede.

Baggrunds empiri: I artiklen skriver forfatterne bl.a., at deres viden omkring den infantile seksualitet er hentet fra "the sexual abuse literature". De skriver således:

” Beginning in infancy, a natural discovery of all aspects of the body, including the genitals, occurs. Numerous studies from the sexual abuse literature have sought to position typical and common sexual behaviours observed in childhood in comparison to atypical and worrisome sexual behaviours ” (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 31)

Herudover benytter de bl.a. det svenske studie *”Teachers’ and parents’ reports on 3- to 6-year-old children’s sexual behavior – a comparison”* fra 2002, som også er inkluderet i dette speciale, hvor man sammenlignede professionelles og forældres opfattelser af seksuel opførsel hos børn fra 3-6 år (Larsson & Svedin, 2002, Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016). Resultaterne fra de to undersøgelser sammenlignes og der findes mange paralleler, som f.eks. de professionelles vigtige rolle som *”Key socialization agents”* i børnenes liv, og vilje til at modtage uddannelse og viden i og omkring den infantile seksualitet, for på denne måde at kunne undervise børnene på en forsvarlig og aldersvarende måde (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 37-38).

Resultater: Analysen af de besvarede survey er inddelt under studiets fire forskningsspørgsmål.

Første forskningsspørgsmål relaterer til udviklingen af den infantile seksualitet. Her findes at ECEs observerede mange seksuelt relaterede aktiviteter hos børnene. Disse blev delt op i fire kategorier; *Toileting, Self-touching, Play, The influence of family life expressed in the child care setting*. Hvert enkelt emne udspecificeres med eksempler i artiklen.

Under andet forskningsspørgsmål ønsker man at undersøge ECEs tanker vedrørende formål med seksualundervisning til børnene. Her fandt man tre temaer; *Knowledge about self, Knowledge about family, Answering childrens questions*. Hvert tema bliver gennemgået og eksemplificeret i artiklen

Tredje forskningsspørgsmål fokuserer på evt. bekymringer hos ECEs vedr. adressering af den infantile seksualitet i deres professionelle praksis. Her fandt man gennem analyse af de åbne spørgsmål, frem til tre temaer: *Parent involvement, Determining what is age appropriate, Need for training*. Igen bliver hvert tema gennemgået med relevante eksempler i artiklen.

Fjerde og sidste forskningsspørgsmål undersøger hvilke faktorer der har indflydelse på villigheden til, at adresserer den seksuelle udvikling i barndommen. Her fandt man frem til to hovedtemaer, som hver virkede som en barriere for ECEs vilje til, at adressere den

infantile seksualitet: *Lack of training, Societal tensions regarding "sex ed."* Hvor *Lack of training* hovedsageligt dækker over subjektive ønsker om, at være fagligt klædt på til evidensbaseret, at kunne undervise og understøtte denne del af børns udvikling, dækker *Societal tensions regarding "sex ed."* over en frygt for misforståelser og modvilje fra ledelse og samfundet. En deltager udtaler således:

"Due to the sensitive nature of this topic, one must consider that an ECE could understandably fear that what they say may be taken out of context and used against them in some way. Our general societal attitude of extreme division on sex education also makes one less willing to teach sex education." (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 37).

Om konsekvenserne af dette siger hun;

"In the media bodies for both females and males are highly sexualized, yet our societal attitudes is to not talk about it. This creates a very difficult environment for a child to know what messages to believe and what message to disregard, and our failure to address this means we have failed children in their rights to learn" (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 37).

Relevans og mulighed for besvarelse af forskningsspørgsmål: I denne artikel forskes der ikke direkte i den infantile seksualitet, men i de professionelles tilgang og arbejde med denne. Artiklens empiri angående den infantile seksualitet er hentet i "the sexual abuse literature", og angiver ingen specifik aldersgruppe, blot "childhood" og "pre school" som markør for, hvilken del af den infantile seksualitet man har undersøgt. Artiklen giver derfor ingen konkrete svar på speciallets forskningsspørgsmål. Derimod giver forskningsartiklen et indblik i, hvordan man arbejder med sådan type forskning, og hvorfra man indhenter empiri, når der forskes i og omkring den infantile seksualitet.

5.2 Age and gender specific sexual behaviors in children (Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003)

Land: Finland

Emne: Udvikling af den infantile seksualitet gennem observationer af børn fra 2-7 år med fokus på hyppigheden af seksuel adfærd samt evt. forskelle i adfærd ift. køn og alder.

Metode: Denne forskningsartikel er udarbejdet på baggrund af et finsk kvantitativt studie af 364 børn bestående af et kvantitativt spørgeskema efterfulgt af en statistisk analyse af

besvarelserne. 190 ”Day-care centers”, svarende til Danmarks integrerede institutioner, deltog i studiet. Gennem 3 mdr. modtog hver deltagende institution en mail indeholdende navn og alder på det barn, der skulle besvares ud fra, den givne dag. Spørgeskemaet var yderst omfattende med i alt 283 spørgsmål for piger og 290 spørgsmål for drenge, omhandlende bl.a. demografiske spørgsmål om barnet og dets familie, barnets liv, sociale kompetencer m.m. efterfulgt af spørgsmål omkring barnets seksuelle adfærd. Besvarelserne skulle udføres af det personale, der kendte det specifikke barn bedst.

Resultat: Udover en statistisk oversigt over konkrete seksuelle handlinger, delt op i køn og alder, fandt man, at pigers seksuelle adfærd generelt var af social karakter, hvorimod drengenes seksuelle adfærd var mere eksplorativ og informationssøgende. Pigerne havde hyppigere lege omhandlende kønsroller og familie end drengene, som derimod oftere udviste en mere udfordrende og udforskende adfærd, så som brug af ”frække ord” og ved at stille direkte spørgsmål omkring sex.

For den tidlige infantile seksualitet, i denne forskningsartikel 2-3 år, og den sene infantile seksualitet, i denne 4-5⁵ år. findes følgende seksuel adfærd hyppigst præsenteret:

2-3 år:

- Viser stor interesse for det andet køn
- Løber med for at se, når nogen går på toilettet
- Spørger efter kram fra børn og voksne
- Leger ”House”⁶
- Leger ”Doktor” eller ”Hospital” lege

4-5 år:

- Viser stor interesse for det andet køn
- Sex og/eller romantik er en del af børnenes leg

⁵ Da man i denne forskning har valgt at dele børnene op i alders kategorierne 2-4, 4-5 og 6-7, har forfatteren til dette speciale valgt at benytte kategorien 2-4 som repræsentativ for den tidlige infantile seksualitet og 4-5 år. som repræsentativ for den sene infantile seksualitet, trods specialets definition er 4-6. Dette grundet en massiv forskel på den viste seksuelle adfærd fra det 5 til 7 år.

⁶ ”House” er defineret som en familieleg, sammenlignelig med ”Far, mor og børn” hvor div. kønsroller udforskes.

- Kan lide at danse som teenager/voksne gør
- Kysser/ prøver at kysse de voksne omsorgspersoner
- (For piger) Leger med ”dreng” legetøj og/eller foretrækker ”dreng” lege
- (For drenge) Benytter seksuelle bandeord på en legefuld eller humoristisk måde
- (For drenge) Afklæder sig bukser og viser numse og/eller Penis, og løber væk.
- Tegner ”private kropsdele” på mennesketegninger
- Viser interesse i dyrs reproduktion
- Løber med for at se når nogen går på toilettet
- Spørger efter kram fra børn og voksne
- Leger ”House”
- Leger ”Doktor” eller ”Hospital” lege

Relevans og mulighed for besvarelse af forskningsspørgsmål: I denne forskningsartikel undersøger man den seksuelle adfærd hos børn i alderen 2-7 år. Da empirien er indsamlet via kvantitative spørgeskemaer, uden mulighed for fritekst fra respondenterne, er svarmulighederne ”låst” på forhånd, hvilket giver et meget præcist og sammenligneligt grundlag for den efterfølgende statistiske analyse, men samtidig udelukker evt. andre observationer. Således findes nogle af ovenstående resultater fint er i synk med både baggrundslitteraturen i dette speciale samt de andre forskningsartikler, mens andre er nye.

5.3 Childhood sexuality: A decade of study. Part 1 – Research and curriculum development (Ryan, 2000)

Land: Denver, USA

Emne: Den infantile seksualitet, uden nærmere alders afgrænsning, og hvilke faktorer der influerer på denne. Seksuel adfærd hos børn. Undervisning i og omkring seksualitet til børn. Uddannelse af lærer og forældre i infantil seksualitet, og at samtale med børn omkring seksualitet.

Metode: I denne forskningsartikel gennemgås et meget langt og forgrenet forskningsprojekt med fælles mål, at udarbejde et curriculum med samlet viden og guidning i arbejdet med den infantile seksualitet, for tidligt at opspore og intervenserer overfor seksuel krænkende

adfærd hos børn. Der er derfor benyttet mange forskellige metoder ved indsamling og bearbejdning af forskningsmaterialet;

- Litteraturstudie med formålet at undersøge den eksisterende litteratur vedr. den infantile seksualitet
- Indsamling af ny empiri via
 - En anonym survey, der blev delt ud til deltagerne ved to konferencer *the 16th Annual Child Abuse Symposium* og *The 4th Annual Conference of the National Adolescent Perpetration Network*, hvor spørgsmålene gik på respondentens egen infantile seksualitet og udvikling af denne
 - En anonym survey ”*The Teacher Survey*”, som blev delt ud til alle lærer på to *Elementary schools*⁷, hvor respondenterne skulle svare på spørgsmål ang. børnenes adfærd.
 - Strukturerede interviews med 14 seksuel krænkende unge, i alderen 14-18 år. der alle var i behandling for deres adfærd.
 - Input og feedback fra kollegaer i feltet.

Resultat: Da ikke alt den indsamlede empiri, der er redegjort for i denne artikel, er relevant for dette speciale, er følgende blot et enkelt udsnit af den samlede empiri.

Efter indsamling og analyse af alt indhentet data, udformede forskerholdet bl.a. en liste af observerbare seksuelle handlinger hos børn (før puberteten), som er rangeret efter ”Normen” samt handlingsniveau for de voksende. For at undgå fejl ved oversættelse vil listen blive citeret ordret og på originalsprog;

Range of observable sexual behaviors of children (prepubescent)

Normal/ Developmentally expected

- Genital or Reproduction conversations whit peers or similar age siblings
- Show me yours/I'll show you mine whit peers
- Playing ”doctor”
- Occasional masturbation without penetration

⁷ I Danmark svarende til grundtrinnet i folkeskolen, altså 0-3 klasse.

- Imitating seduction (i.e., kissing, flirting)
- Dirty words or jokes within cultural or peer group norm

Requiring Adult Response

- Preoccupation with sexual themes (especially sexually aggressive)
- Attempting to expose others genitals (i.e., pulling other's skirt up or pants down)
- Sexually explicit conversation with peers
- Sexual graffiti (esp. Chronic or impacting individuals)
- Sexual innuendo/teasing/embarrassment of others
- Precocious sexual knowledge
- Single occurrences of peeping/exposing/obscenities/pornographic interest/frottage
- Preoccupation with masturbation
- *Mutual masturbation/ group masturbation
- Simulating foreplay with dolls or peers with clothing on (i.e., petting, french kissing)

Requiring Correction

- Sexually explicit conversations with significant age difference
- Touching genitals of others without permission
- Degradation/humiliation of self or others with sexual themes
- Inducing fear/threats of force
- Sexually explicit proposals/threats including written notes
- Repeated or chronic peeping/exposing/obscenities/pornographic interests/frottage
- Compulsive masturbation/task interruption to masturbate
- Masturbation which includes vaginal or anal penetration
- Simulating intercourse with dolls, peers, animals, with clothing on (i.e., humping)

Always Problematic; Requiring Intervention

- Oral, vaginal, anal penetration of dolls**, children, animals

- ***Forced exposure of other's genitals
- Simulating intercourse with peers with clothing off
- Any genital injury or bleeding not explained by accidental cause

* Although mutual or group masturbation is not uncommon among children, the interaction must be evaluated

** Concern about behavior with dolls which may be rehearsals for behavior with peers or more vulnerable children

*** Although restraining an individual in order to pull down pants or expose breasts may occur in the context of hazing among peers, it is clearly abusive.

(Ryen, 2000)

Den resterende empiri omhandler enten børn i puberteten eller for dette speciale andre irrelevante observationsområder og vejledninger.

Relevans og mulighed for besvarelse af forskningsspørgsmål: Da denne forskningsartikel hovedsageligt beskæftiger sig med forebyggelse af overgreb, og ikke klart har aldersgrupperet den "normale" seksuelle adfærd (se ovenfor) er den svært direkte at overføre til en besvarelse af dette speciales forskningsspørgsmål. Den er dog endvidere interessant, da den finder forskningslitteraturen vedr. den infantile seksualitet yderst sparsom;

"Undertaking a review of the literature on childhood sexuality, the group soon discovered how little was revealed about children's behavior. Research earlier in the 1900s, did explore the capacity for sexual functions and sexual arousal in the unborn child, infants and toddlers... Studies which documented the presence of sexual arousal in utero and the infant's process of genital discovery..." (Ryen, 2000 s. 36)

Men samtidig fastslår, at der er evidens for tilstedeværelsen af den infantile seksualitet.

5.4 Teachers' and parents' reports on 3- to 6-year-old children's sexual behavior – a comparison (Larsson & Svedin, 2002)

Land: Sverige

Emne: Den infantile seksualitet 3-6 år. Seksuel adfærd hos børn i hjemmet og institutioner. Sammenligning af forældre og det professionelle personales observationer af, og meninger om, den infantile seksualitet. Personalets viden og uddannelse vedr. den infantile seksualitet.

Metode: Målet med denne forskning var, at sammenligne det professionelle personales observationer af, og meninger om, den infantile seksualitet med forældrenes. Derfor udsendte man et omfattende spørgeskema med primært lukkede spørgsmål omhandlende børnenes seksuelle og generelle adfærd ud til 11 udvalgte institutioner, samt forældrene til de børn, der var mellem 3-6 år og derfor inkluderet i undersøgelsen. Institutionerne var udvalgt ud fra ønsket om et bredt repræsentativ, og lå derfor i forskellige socioøkonomiske boligområder. Fra start var i alt 312 børn inkluderet. Med en høj svarprocent på 80% for forældrene og 95% for det professionelle personale, er der i denne undersøgelse indhentet data på 185 børn. Spørgeskemaerne blev herefter analyseret og kategoriseret således, at en sammenligning på tværs af køn og alder var muligt. Ligeledes var alle spørgeskemaer sammenkædet således, at der for hvert barn fandtes to skemaer, et fra forældrene og et fra personalet. På denne måde kunne forskelle eller sammenfald i besvarelserne tilbageføres til hvert enkelt institution og barn, hvilket udvider mulighederne for udvinding af empiri.

Empiri/ Resultat: Gældende for alle aldersgrupper var, at forældrene observerede signifikant hyppigere seksuel adfærd hos deres børn hjemme, end personalet i institutionerne. Omvendt rapporterede personalet om flere generelle adfærdsproblematikker. I institutionerne fandt man en signifikant kønsforskel i den seksuelle adfærd, hvilket ikke var tilfældet i forældrenes besvarelser. Forældrene og personalet var generelt meget åbne overfor den infantile seksualitet, trods 67% af forældrene og 41% af personalet aldrig talte med børnene om seksualitet eller dertil relaterede emner. 1/5 af de voksne brugte ingen termer for børnenes genitalier, og endnu færre havde en term for pigers genitalier. På baggrund af den fundne empiri konkluderede forskerne, at børn i højere grad udforskede deres seksualitet i hjemmet end i institutionerne. Dette kan bl.a. skyldes den strukturerede og ofte overvågede hverdag i institutionerne samt tilstedeværelsen af andre børn og voksne. Herudfra konkluderer og understreger forskerne vigtigheden af, at være opmærksom på i hvilken kontekst den seksuelle adfærd finder sted, når man undersøger en problematisk eller bekymrende seksuel adfærd.

"The present study, together with studies from other countries, shows that a wide variety of sexual behaviors can occur in nonabused children. This, in turn, indicates the difficulty in categorizing a single sexualized behavior as a marker for sexual abuse in young children.... Unusual behaviors, such as behaviors more often seen in sexually traumatized children, are equally low in both environments in a normal group of children. Preschool children are particularly vulnerable to sexualization of their behavior when something in their lives go

wrong, since young children with insufficient language skills and lack of conceptions are left to discharge their confusing experiences in behavior.... For child professionals, this has implications for the importance to convey knowledge of child sexual behavior in both "normal" and sexually traumatized children. The same is true for professionals in the judicial system, since powerful pieces of what preschool children have to disclose about their experiences are shown in their behavior. The importance of looking at the context in which the sexual behavior is taking place, with whom the child associates the behavior, the precursors of the behavior, any verbalization and possible patterns of distress should be emphasized.... Further studies of young children, especially children with sexualized behavior, in different settings are needed to investigate the possible significance of particular environmental connections with behavior." (Larsson & Svedin, 2002, s. 264)

Der fandtes ingen sammenhæng mellem tid i institution og den seksuelle adfærd.

Ang. personalets viden og uddannelse inden for den infantile seksualitet, var der ingen uddannelse i den normative infantile seksualitet, hvorimod nogle havde været på kursus vedr. seksuelle overgreb på børn;

"When asked at the follow-up interview whether they had any professional training in the area of sexuality, all participating teachers answered that they had no recollection of any courses or lectures on childhood sexuality and sexual behavior, neither during their studies nor during their time working in childcare. Most of them had attended single lectures on child sexual abuse, typically "at an occasion some years ago," mainly on legislation and regulations connected to their responsibilities to report suspicions of sexual abuse." (Larsson & Svedin, 2002, s. 261)

Relevans og mulighed for besvarelse af forskningsspørgsmål: Dette studie undersøger den sene infantile seksualitet. Det sammenligner børnenes seksuelle adfærd hjemme med den observerede seksuelle adfærd i institutionerne. Dette bidrager til en større forståelse af foranderligheden og kompleksiteten af den sene infantile seksualitet, og understreger vigtigheden af inddragelse af hele det bio-psyko-sociale spektrum når man arbejder med, samt vurderer, børns seksuelle adfærd. I dette speciale kan studiets resultater således være med til at underbygge argumentationen for en sundhedsfremmende tilgang i arbejdet med den infantile seksualitet, samt vigtigheden heraf. Ligeledes indgår resultaterne fra studiet i den

valide forståelsesramme, som dette speciale ønsker at byde ind med, som argumentation mod den tidligere debaterede frygtkulturen og konsekvenserne heraf.

6.0 Diskussion

Trods de fire forskningsartiklers forskellige formål og undersøgelseslande, ses der en klar fællesnævner på flere områder inden for forskningen i den infantile seksualitet. I det følgende vil resultaterne fra de fire forskningsartikler sammenkædes under specialets forskningsspørgsmål og til sammenligning og vurdering af resultaterne diskuteres op imod den nyudgivne rapport ” *Det kan være pinligt for forældrene – En national kortlægning af daginstitutioners håndtering af børns seksualitet*” fra Sex & Samfund (Rasmussen, Sandø, Taxhjelm & Wøldike, 2017).

6.1 Forskningsspørgsmål 1: Hvor udbredt er forskning i den normative infantil seksualitet i en vestlig kontekst, og i hvor høj grad beskæftiger disse studier sig med den tidlige infantile seksualitet?

Det blev i litteratursøgningsprocessen hurtigt klart, at forskning udelukkende i den normative infantile seksualitet, uden nogen form for tilknytning til overgrebslitteraturen, var yderst vanskelig at finde. Derfor måtte forfatteren ændre på in- og eksklusionskriterierne, således at forskning med tilknytning til overgreb, også blev inkluderet i søgeprocessen. Trods ændringer i kriterierne var det endelige udvalg af forskningsartikler yderst sparsomt, og indikerede derfor allerede en mangel på forskning inden for den normative infantile seksualitet. De fire udvalgte forskningsartikler har alle udført en litteratursøgning, enden som baggrund eller som en del af deres empiriindsamling og finder ligesom dette speciale, en mangel på forskningslitteratur inden for den infantile seksualitet.

Således konkluderer Ryan bl.a. i det Amerikanske studie;

”Undertaking a review of the literature on childhood sexuality, the group soon discovered how little was revealed about children’s sexual behavior.” (Ryen, 2000, s 36)

I det Finske studie påpege Krook, Sandnabba, Santtila, og Wannäs ligeså at;

”Knowledge of children sexual development, including children’s sexual knowledge and behavior, is limited.” (Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003, s. 580)

I det svenske studie finder Larsson og Svedin at;

“...only limited empirical research in the area of childhood sexual behavior had been carried out, despite the fact that there is a strong consensus around the importance to differentiate between normal and deviant sexual behavior in children.” (Larsson & Svedin, 2002, s. 248)

I det Canadiske studie fremhæver Balter, Davies, og Van Rhijn i tråd med specialets fund, at der findes en del studier inden for overgrebslitteraturen ;

“Numerous studies from the sexual abuse literature have sought to position typical and common sexual behaviours observed in childhood in comparison to atypical and worrisome sexual behaviours.” (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 31)

Men konkluderer samtidig, at;

“The domains of sexuality and gender are missing components of early childhood frameworks, and, coupled with a paucity of policy within childcare centres, ECEs are left unsupported in their efforts to address these domains. Knowledge of sexual development and application strategies among educators appear to be a choice, in that those who are interested seek further information...” (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 39)

På baggrund af egen søgehistorik samt forskningsartiklernes fund, findes det validt, at konkluderer at forskningen i den normative infantile seksualitet findes mangelfuld. Samme konklusion findes i Sex & Samfunds rapport ud fra dennes litteratursøgning (Rasmussen, Sandø, Taxhjelm, & Wøldike, 2017, s. 11). Her påpeges ligeledes den generelle negative og problematiserende indgangsvinkel, der ligger til grund for den eksisterende forskning;

“...den eksisterende forskning om børn og seksualitet primært anlægger et problematiserende fokus på børns seksualitet centreret om seksuelle overgreb, misbrugte børn og deres seksuelle adfærd...Litteratursøgningen vidner desuden om, at forskningen på området om børns seksualitet, seksuelle udvikling og adfærd er svært begrænset – i særdeleshed i dansk og skandinavisk kontekst.” (Rasmussen, Sandø, Taxhjelm, & Wøldike, 2017, s. 11)

Mulige Konsekvenser af den sparsomme forskning vedr. den infantile seksualitet

I tråd med den manglende forskning på området, findes der også i artiklerne konsensus om mangel på en professionel tilgang og uddannelse af det pædagogiske personale, der arbejder med børn. I forlængelse af Balter, Davies og Van Rhijn konklusion i ovenstående citat ang.

tilgængelig forskningsmængde og konsekvenser heraf, og på baggrund af de fire forskningsartikler, dannes en ligende hypotese hos forfatteren til dette speciale, at; *Den manglende viden og konsensus hos det pædagogiske personale, til dels er konsekvenserne af et tabubelagt, forsømt forskningsfelt.* Denne tese understøttes ligeledes af Zeuthen, som understreger vigtigheden af en evidensbaseret viden om den normative infantile seksualitet, når man arbejder med børn (Zeuthen, 2012, s. 305) samt forsvindende lidt empirisk forskning på området (Zeuthen, 2012, s. 308)

I de fire forskningsartikler findes viden og uddannelse vedr. den infantile seksualitet, at være et spørgsmål om personligt interesse, og op til hver enkel medarbejder at fremsøge, hvilket bl.a. ses i ovenstående citat fra Balter, Davies og Van Rhijn og i det svenske studie, hvor der findes en mangel på uddannelse fra personalets side. Her kunne ingen rapporterer om uddannelse i den normative infantile seksualitet;

”When asked at the follow-up interview whether they had any professional training in the area of sexuality, all participating teachers answered that they had no recollection of any courses or lectures on childhood sexuality and sexual behavior, neither during their studies nor during their time working in childcare.” (Larsson & Svedin, 2002, s261)

Hvorimod de fleste havde deltaget i enkelte lektioner eller kurser vedr. seksuelle overgreb mod børn, som dog oftest omhandlede lov og regulationer i forbindelse med deres pligt til at rapportere mistanke om seksuel misbrug af børn;

”Most of them had attended single lectures on child sexual abuse, typically “at an occasion some years ago,” mainly on legislation and regulations connected to their responsibilities to report suspicions of sexual abuse.” (Larsson & Svedin, 2002, s. 261).

Larsson og Svedin konkluderer således på baggrund af deres studie, at;

“Swedish daycare teachers have professional training in observing and interpreting children’s general behavior, but report a lack of knowledge and training in the area of childhood sexuality, which further emphasizes the issue of teacher training in child sexual behavior. Behaviors that caused worry were typically not concerned with sexuality, but rather with general conduct or developmental problems.” (Larsson & Svedin, 2002, s. 262)

Og indikerer at den manglende viden kan medføre, at personalet overser en evt. bekymrende adfærd hos børnene (Ibid). Ligende refleksioner ses i den finske studie, hvor konsekvenserne af en manglende viden og forståelse af den infantile seksualitet diskuteres;

”Due to the limited knowledge of usual sexual behavior patterns in children, the possibility exists that adults will either under-react and minimize problematic sexual behaviors as normal experimentation, or overreact and pathologize typical behaviors as deviant”

(Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003, s. 580)

Ligeså finder Ryan;

”Every respondent reported a range of behaviors, most did not respond to the behaviors except to redirect or prohibit. Many wondered about when to suspect sexual victimization. Less than 30% had covered childhood sexuality in their academic teacher training. This source of information confirmed the group’s hypothesis that teachers and support staff in the schools observe a wide range of sexual behavior in their daily interactions with children, and that they rarely had an objective basis for, or felt empowered to, respond to these behaviors in a meaningfully relevant fashion.” (Ryan, 2000, s. 39)

Også her spores en usikkerhed og deraf afledt mangel på respons i forhold til børnenes seksuelle adfærd.

På trods af at tre ud af de fire forskningsartikler fremhæver vigtigheden af, at personalet er fagligt og evidensbaseret klædt på, når de arbejder med børn, og indirekte derved arbejder med deres seksuelle udvikling (Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003, s. 580, Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 30-31, Ryan, 2000, s. 33-34), viser studierne at personalet ikke føler sig klædt på til at håndterer den infantile seksualitet, herunder konkret adfærd, samtaler med børnene og samtaler med forældrene omkring børnenes seksualitet (Larsson & Svedin, 2002, s. 261, Ryan, 2000, s. 39, Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 35-36). Som tidligere beskrevet, opleves samme tendens i og omkring de danske institutioner, hos de studerende og hos Januscenteret, hvor man rådgiver fagfolk og forældre omkring børns seksualitet og seksuelle adfærd (Astrup, 2016).

I Sex & Samfunds kortlægning af daginstitutioners håndtering af børns seksualitet finder man, modsat ovenstående, at 84,7 % af respondenterne⁸ føler sig fagligt klædt på til, at

⁸ Ledere og pædagoger i danske daginstitutioner.

håndterer konkrete situationer vedr. børns seksualitet. Og kun 15 % oplever at mangle faglighed i disse situationer. Og det er i højere grad pædagogerne, som står i det daglige arbejde med børnene, som oplever at de mangler faglighed (Rasmussen, Sandø, Taxhjem, & Wøldike, 2017, s. 6). Ang. samtaler med forældrene omkring børns seksualitet, viser rapporten at 62,7% af personalet sjældent eller aldrig taler med forældrene om seksuelle emner. Og 91,8% af respondanterne taler kun med forældrene om seksuelle emner, såfremt der opstår bekymringer eller situationer ang. børn eller personalets adfærd (Rasmussen, Sandø, Taxhjem, & Wøldike, 2017, s. 7).

Den store forskel mellem forskningsartiklernes fund og rapporten fra Sex & Samfund, skal dog ses i lyset af, at der på baggrund af den øgede pædofilifrygt og heraf afledte krav om kontrol og sikkerhed i de danske institutioner, er en tendens hvor mange institutioner, modsat den canadiske undersøgelse, har indført retningslinjer for pædagogernes samvær og omgang med børnene, samt retningslinjer for fysiske lege blandt børnene (Leander, Munk, & Larsen, 2013).

Sex & Samfund finder således, at 41,7 % af ledere og pædagoger oplyser, at de har retningslinjer for børns seksuelle adfærd og lege (Rasmussen, Sandø, Taxhjem, & Wøldike, 2017, s. 21). Adspurgt til, hvilke typer af retningslinjer, der er tale om, angiver 55,6 % at der er forbud mod nøgenhed eller afklædthed, 38,7 % angiver, at børnene ikke må lege doktorlege eller numselege, 12,1 % angiver at børn ikke må kysse hinanden på munden og 25 % skriver, at børn skal gå af sides i forbindelse med seksuel adfærd eller leg (Rasmussen, Sandø, Taxhjem, & Wøldike, 2017, S. 22). Retningslinjerne bærer altså primært præg af, at være forbud og med det primære formål, at forebygge seksuelle overgreb på børn samt mistanke mod det pædagogiske personale (Rasmussen, Sandø, Taxhjem, & Wøldike, 2017 s. 19). En respondent udtaler sig således;

"Jeg synes vi af flere omgange har bragt emnet på bane, men det har mest af alt været i forbindelse med "pædofili", eller børns numselege. Det kunne være dejligt med noget dybdegående og noget for at fremme det "sunde"." (Rasmussen, Sandø, Taxhjem & Wøldike, 2017, s. 20).

Ang. fornævnte retningslinjer faldt der, under sidste fase af udarbejdelsen af dette speciale, afgørelse vedr. retningslinjer indeholdende særregler for det mandlige personale i institutionerne (Ritzau, 2017). Ligestillingsnævne stadfæster derved at det ikke er tilladt for institutionerne, at lave særregler for det mandlige personale, idet man fandt at

retningslinjerne var udtryk for direkte forskelsbehandling pga. køn hvilket er lovstridig i henhold til ligestillingsloven (Ministeriet for børn, 2004)

Hvorfor de pædagogstuderende og Strange, umiddelbart har en markant anderledes opfattelse af de faglige kompetencer i institutioner vedr. den infantile seksualitet, kan dels skyldes den refleksion, der sker hos respondenterne, når et område kommer i fokus gennem interview og spørgeskemaer, som det er tilfældet i Sex & Samfunds rapport samt det faktum, at det er subjektive vurdering af egne kompetencer, der måles på.

Med udgangspunkt i Zeuthens definition af den infantile seksualitet som værende nysgerrig, udforskende og udvikles gennem samspil med de primære omsorgspersoner (Zeuthen, 2016a, s. 1), kan der stilles spørgsmålstejn ved om forbud er den bedste måde at arbejde med børns seksualitet på. Og der kan stilles spørgsmålstejn ved om personalets følelse af, at være fagligt klædt på, udspringer fra trygheden og viden om de ovenstående gældende retningslinjer, som fastsætter en, om end negativ ladet og for nogle lovstridig, ramme for det pædagogiske arbejde med den infantile seksualitet. Hvorimod personalet i det Canadiske studie, oplever at stå meget alene i deres arbejde med og omkring den infantile seksualitet, bl.a. grundet manglende retningslinjer på området (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 39).

6.1.1 Forskningsartiklernes belysning af den tidlige infantile seksualitet

I de fire forskningsartikler, der er gennemgået ovenfor, findes konsensus om, at den infantile seksualitet er allestedsnærværende, og i alderen 2-6 år både observerbar og håndgribelig. Hvad angår den tidlige infantile seksualitet findes der i de fire forskningsartikler ikke nogen direkte forskning i alderen 0-3 år, hvilket vil blive diskuteret senere i dette afsnit.

Angående den infantile seksualitets tilstedeværelse konkluderer Larsson og Svedin i deres svenske studie;

"The present study, together with studies from other countries, shows that a wide variety of sexual behaviors can occur in nonabused children." (Larsson & Svedin, 2002, s 261)

Balter, Davies & Van Rhijn konkluderer skriver følgende;

"Beginning in infancy, a natural discovery of all aspects of the body, including the genitals, occurs." (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 31)

I det finske studie fastslås i deres introduktion, ligeledes seksualitetens tilstedeværelse, og heri nævnes kort men specifik den tidlige infantile seksualitet;

” Between birth and age 3, the basic gender identity of a child is shaped by both biological and environmental factors ” (Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003, s. 580)

I forskningsdelen ”The Teacher survey”, hvor lærerne skulle rapportere deres oplevelse af seksuel adfærd hos børnene, finder Ryan ligeledes at;

”Every respondent reported a range of behaviors...” (Ryan, 2000, s. 39)

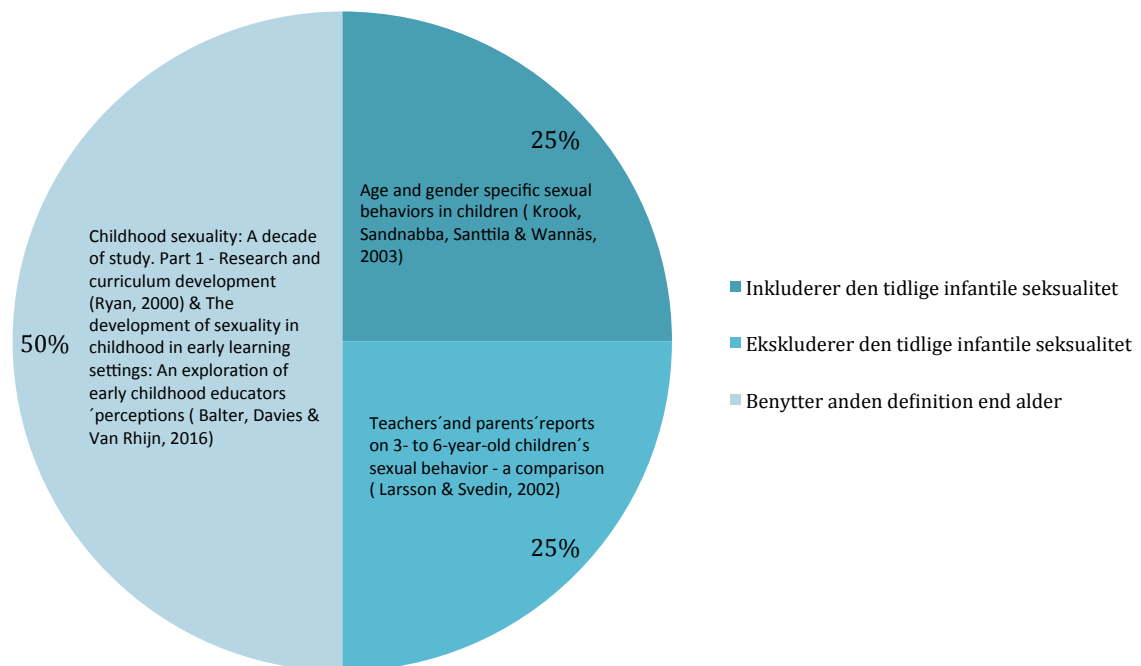
Udfra ovenstående kan det konkluderes, at den infantile seksualitet observeres i alle studierne. Der påpeges som vist ovenfor, samtidig at det professionelle personale, der arbejder med børn i høj grad anerkender den infantile seksualitet tilstedeværelse, og i høj grad ønsker, at kunne responderer på en korrekt og meningsfuld måde, overfor børnene (Ryan, 2000, s. 39, Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 35-36).

Hvad angår den tidlige infantile seksualitet, som i dette speciale er defineret som værende fra 0-3 år, er det kun det finske studie, som direkte har forsket i den tidlige infantile seksualitet, dog under katagorien 2-4 år (Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003, s. 581), hvilket forfatteren til dette speciale har vurderet acceptabelt, på baggrund af den sparsomme forskningsmængde på området.

I det svenske studie, undersøgte man børn fra 3-6 år, hvilket i dette speciale defineres som den sene infantile seksualitet. I det canadiske studie undersøges angiveligt fra 0-5 år, men der skelnes ikke i forskningsresultatern mellem udsagn og alder på børnene, hvorfor det ikke vurderes, at være repræsentativt for den tidlige infantile seksualitet. I det amerikanske studie benyttes betegnelsen ”Childhood sexuality” og det defineres ikke nærmere, hvilken aldersgruppe man arbejder med. Yderligere inddeling finder man i resultaterne af studiet, hvor man har udarbejdet en liste af observerbare seksuelle handlinger hos børn før puberteten (Ryan, 2000, s. 42). Da dette skønnes, at være for upræcist til at kunne konkluderer noget vedr. den tidlige infantile seksualitet, vurderes dette studie til ikke at være repræsentativt for den tidlige infantile seksualitet.

Som illustreret nedenfor i figur 1 er konklusionen således, at blot ét ud af de fire studier, som alle forsker i og/eller omkring den infantile seksualitet aktivt har valgt at udforske den

tidlige infantile seksualitet. Ét studie vælger det aktivt fra ved udelukkende, at fokuserer på børnehavebørn i alderen 3-6 år. Og to studier benytter anden definition end alder for de målgrupper de arbejder med, hvorfor resultaterne ikke bliver konkrete i forhold til den tidlige infantile seksualitet om end nogle af elementerne herfra indgår.

Figur 1. De fire forskningsartikler inddelt efter inddragelse af den tidlige infantile seksualitet

Denne tendens til ikke at inkludere den tidlige del, når der forskes i den infantile seksualitet ses også i den danske forskning. Bl.a. kan nævnes ”*Doktorleg i børnehaven – kortlægning af børnehavebørns seksuelle lege og adfærd samt samarbejde med forældrene*” (Gundelach & Stevnhøj, 2011), ”*Retningslinjeundersøgelsen*” (Leander, Munk, & Larsen, 2013), og ”*Det kan være pinligt for forældrene*” (Rasmussen, Sandø, Taxhjelm, & Wøldike, 2017) som alle ønsker at undersøge den infantile seksualitet og daginstitutionernes håndtering af denne, men udelukkende undersøger tilstandene i børnehaverne og ikke vuggestuerne, hvor børnene i alderen 0-3 år befinder sig. Dette resulterer således i en større viden omkring den sene infantile seksualitet, alt imens den tidlige infantile seksualitet og arbejdet med denne i de danske institutioner ikke bliver undersøgt.

Med litteratursøgning og de udvalgte forskningsartikler som fundament, syntes det således valdt, at tolke den tidlige infantile seksualitet som et uudforsket mørkeland. Et mørkeland, som stiltigende overses og negligeres i selv de forskningsartikler som teoretisk set inkluderer det, enten ved manglende definition af, hvilken alder man undersøger, og hos de, som aktivt udmelder, at undersøge den barnlige seksualitet.

Som beskrevet ovenfor er den tidlige infantile seksualitet mangelfuldt udforsket og beskrevet i den eksisterende forskningslitteratur. Dette reflekterer Zeuthen over i artiklen *"Børn og seksualitet"*;

" En anerkendelse af, at seksualitetens udvikling er så tæt forbundet med relationen mellem barn og voksen sætter et fagligt ønske om at finde en universel beskrivelse af børns normale seksuelle udvikling på spidsen. Og måske er dette en blandt mange forklaringer på, at der findes så forsvindende lidt empirisk forskning om børns seksualitet." (Zeuthen, 2012, s. 308)

Et andet argument for den primære fokus på den sene infantile seksualitet kunne være, at denne er mere ekspresiv og direkte, samt lettere udforsket i og med, at børnene i dette stadie begynder at have et fyldigt sprog og en fornemmelse af egen krop og følelser (Zeuthen, *Børn og seksualitet*, 2012., Zeuthen, 2016b), og derfor kan samarbejde til flere typer forskning. Hvorimod den tidlige infantile seksualitet er svær målbar, da børnene i dette stadie har et meget begrænset eller intet sprog, og derved begrænser mulighederne for forskningsmetoder.

6.1.2 Perspektiver

I alle fire forskningsartikler efterlyses mere forskning i den infantile seksualitet (Ryen, 2000, s. 36., Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003, s. 580., Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 39 og Larsson & Svedin, 2002, s. 248) Ligeledes efterlyser Sex & Samfund mere forskning på området;

"Der er således behov for mere viden og indsatser i forhold til dels det professionelle niveau (pædagogikken, den pædagogiske praksis, synet på børns kroppe og seksualitet ect.), Men også i forhold til uddannelse, efteruddannelse, undervisningsmaterialer m.m. Der er endvidere behov for mere viden og indsater i forhold til forældres forhold til børns seksualitet..."

(Rasmussen, Sandø, Taxhjelm, & Wøldike, 2017, s. 11)

I tråd med de fire forskningsartikler fokuserer de danske undersøgelser ligeledes oftest på personalets erindringer af oplevelser og erfaringer vedr. den infantile seksualitet, hvilket giver et yderst subjektivt billede af børnenes seksuelle adfærd og viden, og derved et mindre validt grundlag, at konkluderer ud fra iforhold til børns seksuelle adfærd.

Set ud fra et rent sundhedsfremmende perspektiv er der ligeledes tidligere i specialet redegjort for vigtigheden af, at anerkende og aktivt arbejde med den infantile seksualitet

(Sundhedsstyrelsen, 2012, s. 4&11) Men for at kunne efterkomme Sundhedsstyrelsens politik herom, ved bl.a. at personalet i daginstitutionerne skal tage stilling til, hvordan man arbejder med og støtter børns seksualitet og seksuelle udvikling kræver det, at man først prioriterer, at sikre personalet en evident faglig viden herom. Hvilket rent praktisk betyder at denne viden skal stå til rådighed for personalet, i form af efteruddannelse, kurser eller andet. Og Institutionerne ligeledes økonomisk prioriterer dette.

Med udgangspunkt i ovenstående samt diskussion af konsekvenserne ved mangel på evident faglig viden, syntes det både relevant og presserende, at den infantile seksualitet får sin egen naturlige plads i både forskningen og vores forståelse af barnets udvikling. Ønskværdigt ville det være med et rent dansk eller nordisk observationsstudie af den infantile seksualitet, hvori pædagogernes tolkning ikke inkluderes, eller måske netop inkluderes i forskningen, men ud fra et ønske om, at undersøge *hvordan* pædagogerne tolker på børnenes adfærd, og hvilke konsekvenser det har for pædagogernes tilgang til børnenes adfærd.

Ydemere findes fokus generelt i det eksisterende forskningsmateriale, at ligge på den sene infantile seksualitet, hvorfor det på baggrund af ovenstående fund, syntes både presserende og vigtig for det videre arbejde for forståelse og evidensbaseret praksis vedr. den infantile seksualitet, at der forskes med fokus på den normative *tidlige* infantile seksualitet.

6.2 Forskningsspørgsmål 2: Hvad kan vi, på baggrund af den foreliggende forskningslitteratur, sige om den tidlige infantile seksualitet?

Helt konkret er det kun det finske studie, der giver konkrete resultater, i forhold til besvarelsen af dette forskningsspørgsmål.

Til sammenligning med tidligere nævnte kendetegn for den infantile seksualitet, udfærdiget af Zeuthen, vil de to lister søges stillet op imod hinanden til sammenligning. Zeuthens liste er opdelt i 0-2 år og 3-6 år. I fig. 1 på side 17-18 ses det oprindelige skema, og nedenfor i fig. 3 ses forfatterens sammenlignelige, hvor de punkter fra Zeuthens liste, der kan overføres og sammenlignes med det finske studie, er sat overfor hinanden. Denne forskel i aldersopdeling vil give en usikkerhed omkring den danske forsknings fund kontra alder, men eftersom det udelukkende er de sammenlignelige punkter der overføres, ses det som et udtryk for, at netop disse punkter gør sig gældende i både finsk og dansk kontekst gældende for børn i alderen 2-3 år.

Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs	Katrine Zeuthen
---	------------------------

Seksuel adfærd fra 2-3 år	Seksuel viden og adfærd 0-6 år
Vise stor interesse for det andet køn	Kønforskelle er forstået
Løber med for at se når nogen går på toilettet	Udforsker eget og andres køn
Spørger efter kram fra børn og voksne	
Leger "House"	Seksuelle lege med søskende og jævnaldrene
Leger "Doktor" eller "Hospital" lege	Seksuelle lege med søskende og jævnaldrene

Fig. 3. Sammenligning af de finske (Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003) og danske (Zeuthen, Børn og seksualitet, 2012) kendetegn for den tidlige infantile seksualitet

Ved en direkte sammenligning som ovenfor bliver det meget tydeligt, at Zeuthen har en akademisk og psykosocial tilgang til den infantile seksualitet, hvilket hendes kendetegn ovenfor bærer præg af. Hvorimod det finske studies kendetegn bygger på empiri indsamlet gennem interview med et pædagogisk funderet personale, og derfor fremstår meget praksisorienteret med konkrete lege og konkret situationel adfærd. På trods af denne forskel findes de finske kendetegn, at være sammenlignelige med Zeuthens og derved de danske, hvilket validerer ovenstående skema, som værende repræsentativt for den tidlige infantile seksualitet. Skemaet kan ikke stå alene, ej heller anses for værende fyldestgørende, men det kan bruges som pejlemærke for en evidensbaseret praksis i forhold til det pædagogiske personales arbejde med og vurdering af den tidlige infantile seksualitet. Og med specielt punkterne "Udforsker eget og andres køn" og "Leger "Doktor" eller "Hospital" lege", hjælper det pædagogiske personale til, at afmystificerer børnenes adfærd, og genoverveje nogle af de forbud og påbud, der ses i div. retningslinjer i de danske institutioner. (Graugaard, Nøgne børn og doktorleg er forbudt i børnehaver, 2013b; SISO, Socialstyrelsen, 2014; Leander, Munk, & Larsen, 2013)

Herudover kan konkluderes, at der i det finske studie ingen konkret kendetegn er oplyst for den tidlige infantile seksualitets første 0-2 år. Dette vurderes til, at have stor indflydelse på de oplyste kendetegns præg af, at være konkret handlinger og derved let observerbare. Hvilket ellers primært kendetegner den sene infantile seksualitet, som det kan ses i resultatafsnittet (Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003; Ryan, 2000; Larsson &

Svedin, 2002), til forskel fra den helt tidlige infantile seksualitet, som er mere uhåndgribelig og svær at for øje på i hvad der ellers syntes, at være et lille barns ureflekterede og tilfældige handlinger (Zeuthen, 2016a, s. 10). Dette taler for at ovenstående skema i overvejende grad beskriver overgangen fra den tidlige- til den sene infantile seksualitet hvilket igen efterlader den helt tidlige infantile seksualitet ubeskrevet.

Alle fire forskningsartikler har dog, om end korte, beskrivelser af den tidlige infantile seksualitet, i enten deres introduktions- eller litteratursøgningsafsnit, hvor ord som; *sexual exploration, basic gender identity, sexual play, masturbation, hug, kissing, sexual arousal, self stimulation, orgasmic tension reduction, natural discovery, genital touching, expressions of sexual feelings* (Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003, s. 580; Ryan, 2000, s. 36; Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 31; Larsson & Svedin, 2002, s. 148).

Hvilket stemmer godt overens med den beskrivelse, eller definition, som findes i baggrundsafsnittet. Fællesnævneren for disse beskrivelser er, at de alle er observerbare i praksis, og derfor håndgribelige at arbejde med i teorien. I tråd med ovenstående refleksion over skemaet findes det, at ingen af de fire forskningsartikler kommer ind på den infantile seksualitets diffuse og uhåndgribelige natur, som ifølge Zeuthen vanskeliggører vores ønske om, at forske og udvinde empirisk materiale (Zeuthen, 2016a, s. 10) Freud beskrev allerede denne udfordring i 1985;

”Iagttagelsen af barndommen har en ulempe, at den bearbejder objekter, der let kan misforstås, og at psykoanalysen bliver besværliggjort ved kun at kunne nå sine objekter såvel som sine konklusioner ad store omveje; i deres samvirke opnår begge metoder imidlertid en tilstrækkelig grad af sikkerhed i erkendelsen” (Freud, 1985, s. 101)

Hvilket blot understreger kompleksiteten i dette spændende forskningsfelt, og måske også kan ses som en brik i forståelse af, hvorfor specielt den tidlige infantile seksualitet fortsat fremstår som dette uudforskede mørkeland.

6.2.1 Perspektiver

Ovenstående understreger endnu engang behovet for forskning i den tidlige infantile seksualitet. Samtidig viser det også vigtigheden af, at være tydelig og velovervejet i sine metoder og forskningsvalg. Såfremt man ønsker, at arbejde med det tidlige infantile seksualitet på et evidensbaseret grundlag kan man hurtigt komme på afveje eller i tvivl vedrørende, hvilke kendetegn, der definerer og adskiller netop den tidlige infantile seksualitet fra den sene.

Samtidig giver disse beskrivelser også en fornemmelse af hvor diffust og foranderlig den tidlige infantile seksualitet er og understreger derved igen Zeuthens førnævnte definition (Zeuthen, Børn og seksualitet, 2012, s. 307). Hvilket understreger den næsten utopiske opgave, der ligger i at skulle indkapsle og definere den i en sådan grad, at det er muligt for institutionerne at konkretiserer og udarbejde en læreplan, som Sex & Samfund anbefaler (Rasmussen, Sandø, Taxhjem, & Wøldike, 2017, s. 9)

6.3 Forskningsspørgsmål 3: Skygger den sene infantile seksualitet for den tidlige?

På baggrund af ovenstående diskussioner findes det evident, at den sene infantile seksualitet skygger for den tidlige. Det ses bl.a. i det canadiske og amerikanske studie, som begge undersøger den infantile seksualitet, udelukkende med fokus på den sene infantile seksualitet.

I det amerikanske studie inddrages den observerbare seksuelle adfærd hos børn under kategorien "Prepubescent" uden nærmere definition af alder (Ryan, 2000, s. 42). Dette efterlader et stort ansvar hos læseren, som selv må stå med vurderingsopgaven ifht. hvilken adfærd, der er alderssvarende for f.eks. en 2 årig og for en 7 årig. Kigger man nærmere på de oplyste punkter, som ses under resultatgennemgangen for studiet, vil det træned øje finde at den tidlige infantile seksualitet ikke er repræsenteret i listen (Ibid).

For det canadiske studie gælder det ligeledes, at der benyttes betegnelser som ikke bliver nærmere aldersdefineret. Feks. "Early childhood sexuality" (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 31) Eftersom studiet indhenter sin empiri hos det pædagogiske personale til "førskolebørn", må en aldersdefinition i dette studie være 0-5 år. Det betyder igen, at det er op til læseren at afgøre, hvilken adfærd, der er alderssvarende og også i dette studie er den tidlige infantile seksualitet fraværende i artiklens beskrivelser af studiets fund (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 34-35). Studiet undersøger også hvilke faktorer, der har indflydelse på det pædagogiske personales lyst og vilighed til, at adressere den infantile seksualitet (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 36). Her fandt man bl.a. at forventede reaktioner fra forældrene, gjorde dem mindre villige til, at adressere den infantile seksualitet. Man fandt ligeledes, at mangel på træning og en generel social skepsis vedr. "seksual undervisning" påvirkede deres lyst til at arbejde med emnet. En af respondenterne skriver således;

"I am willing to discuss sexuality on the basis of what I know, But the response in the community and the school board for whom I worked was negative." (Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 37)

Hvad angår det svenske studie undersøger det udelukkende børn i den sene infantile seksualitet, hvilket i sig selv udelukker en nyhervelse af viden om den tidlige infantile seksualitet. Aldersgruppen, der undersøges, er veldefineret allerede i studiets overskrift (Larsson & Svedin, 2002, s. 247), hvorfor udelukkelsen af den tidlige infantile seksualitet, som tidligere nævnt, må tolkes som et bevidst valg.

6.3.1 Hvorfor overskygges den tidlige infantile seksualitet af den sene? Hvilke konsekvenser kan det have?

Som beskrevet tidligere er den tidlige infantile seksualitet fortsat et tabureret emne, trods Freuds første teori vedr. denne er mere end 100 år gammel. (Zeuthen, Børn og seksualitet, 2012, s. 307) Mulige konsekvenser ved at negligere og overse den infantile seksualitet generelt er diskuteret i det ovenstående, hvorfor der nu vil fokuseres på, hvilke konsekvenser det kan medføre, at den tidlige seksualitet står i skyggen af den sene. For at kunne komme med et kvalificeret bud på dette endnu u-udforsket dilemma, vil diskussionen tage afsæt i, hvorfor det overhovedet er vigtigt, at arbejde med den infantile seksualitet, og på baggrund af resultaterne fra forskningsartiklerne søge, at tydeliggøre den markante forskel, der er på den tidlige- og sene infantile seksualitet, og derved sansynliggøre, at retningslinjer og læreplaner for børnehaverbørn (den sene infantile seksualitet) ikke uden videre kan overføres til vuggestue- og dagplejebørn (den tidlige infantile seksualitet).

Fra baggrundsafsnitets gennemgang af Freud og Laplanche ved vi, at vi gennem udviklingen af den infantile seksualitet støber det grundfundament, som vi i puberteten skal bygge ovenpå i overgangen, hvor seksualiteten vender sig ud mod verden og bliver kønslig og videre ind i voksenlivet (Freud, 1985, s. 19; Laplanche, 1990). Dette tjener i sig selv som argument for, at tage *hele* den infantile seksualitet alvorlig. Det betyder ligeledes, at evt. positive eller negative påvirkninger af den infantile seksualitet, kan have konsekvenser for vores seksualitet livet igennem.

Vi ved ligeså, at seksualiteten er en bio-psyko-social kraft med indflydelse på helbred, velvære og livskvalitet, hvorfor en naturlig eksperimenterende og sanselig adfærd medvirker til, at barnet fra ½-6 år gennem leg udvikler kendskab til sig selv og andre børn og voksne ift. krop og kønsforskelle. Der er gennem denne leg, at det lille barn skal lære at skelne mellem

lyst og ulyst, grænsesætning m.m. med stor betydning for barnets socialiseringsevne og en sund seksualitet (Graugaard, 2013a, s. 67). Dette fordre til en sundhedsfremmende tilgang til arbejdet med børn og den infantile seksualitet. Og netop i ovenstående understreger Graugaard, at barnets endnu uvidne, men aktive udforsken af omverden, begynder allerede fra barnet er ca. 6 mdr. gammel.

Som vist tidligere i specialet starter de fleste børn i Danmark i institution, når de er ca. 1 år gammel (Danmarks statistik, 2015). Dette betyder at barnet allerede er godt i gang med at udforske sig selv og verden omkring sig ved start i institution. En udvikling og proces som personalet skal støtte op omkring og guide barnet i. Hvilket ifølge Graugaard kræver, at de voksne omkring børnene tør tale åbent og ærligt med børnene om krop og følelser på børnenes niveau og præmisser. Dette kræver, at man som fagperson kender til børns psykoseksuelle udvikling og øver sig i at værdsætte og støtte op omkring den (Graugaard, 2013a, s. 68) Såfremt denne opgave ikke løftes, og personalet ikke støtter barnet i denne vigtige læringsproces, kan det, som tidligere nævnt, ifølge Vildalen have konsekvenser for barnet i form af negativ kropsopfattelse og tolkning af seksuelle følelser som noget negativt eller skamfuldt (Vildalen, 2014, s. 31).

På baggrund af analysen af resultaterne i de fire forskningsartikler vedr. den infantile seksualitets kendetegn samt Zeuthens skema, som kan ses på s. 19 i dette speciale findes det, at barnet specielt i de første to år selv er omdrejningspunktet for den tidlige infantile seksualitet, hvilket kommer til udtryk i udforskning af egne kønsdele, nydelse ved at være nøgen, og erektion hos både drenge og piger. Hvorimod den sene infantile seksualitet bærer præg af at være mere udadvent i form af seksuelle lege med søskende eller jævnaldrene, udforskelse af eget og andres køn ”Vis mig din ,så viser jeg min” ect. (Zeuthen, 2012, s. 311; Krook, Sandnabba, Santtila, & Wannäs, 2003, s. 580; Ryan, 2000, s. 36; Balter, Davies, & Van Rhijn, 2016, s. 31; Larsson & Svedin, 2002, s. 148). Man kunne dristes til at gå så langt, som til at postulere at den tidlige infantile er mere skjult for det utrænede øje, idet dens kendetegn nemt vil kunne tolkes som værende ubevidste bevægelser og handlinger hos et lille spædbarn. Og noget af forklaringen på hvorfor både det pædagogiske personale samt forskerne overser eller fravælger den tidlige infantile seksualitet i deres arbejde, skal måske findes her. For at kunne stadfæste et sådant postulat kræves der mere valid evidens på området, men dettes fravær tillader forfatteren til dette speciale at lade spørgsmålet stå åbent.

Med ovenstående konklusioner vedr. manglende faglig viden og evidensbaseret tilgang til arbejdet med den infantile seksualitet i mente, sammenkædet med den absolutte minimale fokus på den tidlige infantile seksualitet, der ses i både baggrundlitteraturen samt de fire forskningsartikler i dette speciale syntes risikoen for, at overse og negligerer denne, for værende højere end for den sene infantile seksualitet, i og med at denne syntes mere synlig.

Om der således er større risiko for, at det pædagogiske personale derved misser, at understøtte og bakke op om den den tidlige seksualitet i forhold til den sene, må stå tilbage som et ubesvaret spørgsmål, da dette vil kræve yderligere forskning, herunder observationer af personalets arbejde med børnene i praksis, for at kunne komme med en kvalificeret valid konklusion på dette. Men tanken, eller bekymringen er ikke ukendt, og findes ligledes hos Graugaard, vedr. arbejdet med og omkring børn og den infantile seksualitet (Graugaard, 2013a, s. 68) ;

Som fagperson på børneområdet må man øve sig i at værdsætte og støtte børns psykoseksuelle udvikling, ligesom man naturligvis skal kende til advarselstegn, når børn er stressede eller truede. Men det kræver en aktiv indsats og en klar faglig bevidsthed om, at både de positive og negative aspekter af børns udvikling og trivsel skal tages alvorligt” (Graugaard, 2013a, s. 68)

Graugaard udvider herefter horisonten, og inddrager også de offentlige forvaltninger der arbejder med børn;

... og de seneste års kriminalsager tyder på, at der i katastrofal grad mangler efteruddannelse og supervision for de kommunale sagsbehandlere, der arbejder med børnesager i deres hverdag... Det er ubærligt når svigt og misbrug af børn ikke opdages. Men det er faktisk endnu mere ubærligt, når voksne har haft en mistanke, men ikke har handlet.” (Graugaard, 2013a, s. 68)

6.3.2 Perspektiver

Ligestillingsnævnets afgørelse vedr. institutionernes retningslinjer omhandlende mandlige pædagogers omgang og arbejde med børnene, finder at institutionerne i disse retningslinjer overtræde ligestillingsloven (Ritzau, 2017). Dette, i samspil med ovenstående konklusion af manglende faglig viden hos det pædagogiske personale, indikerer et spinkelt vidensgrundlag for institutionernes arbejde med den infantile seksualitet, hvorfor først og fremmest evidensbaseret vidensdeling og uddannelse om den infantile seksualitet, i de danske institutioner, syntes nødvendig og presserende, hvilket peger tilbage til tidligere diskussioner

og perspektiver i dette speciale, hvor nødvendigheden af yderligere forskning argumenteres og redegøres for.

Specialtes resultater sammenfattet syntes, at beskrive en presserende og tvingende nødvendig retænkning af vores måde at tolke, forstå og arbejde med den infantile seksualitet. Trods en stærkt begrænset empiri på området finders der i dette studie belæg for, at udskifte den herskende pædofilifrygt og subjektive holdning til den infantile seksualitet, med et validt fundament bygget på, om end begrænset empiri, når arbejdet med den infantile seksualitet skal nedskrives. Det sig værende i retningslinjer, som det ses rundt omkring i institutionerne, og i evt. fremtidige læringsmål, som Sex & Samfund anbefaler (Rasmussen, Sandø, Taxhjelm, & Wøldike, 2017, s. 5-9)

6.4 Diskussion af styrker og svagheder ved dette studie

I sagens natur bære nogen af diskussionsafsnittene præg af den spæde mængde empiri, der blev fundet ang. den tidlige infantile seksualitet. Og validiteten af konklusioner, draget på et så spædt evidensgrundlag, syntes lille. Omvendt tilskynder netop dette faktum, til mere konkret forskning, og fungerer herved, som validt argument for, hvorfor forskning i den tidlige infantile seksualitet bør prioriteres.

Den stærkt begrænsede empiri og de snævre inklusionskriterier har altså begrænset studiets empiriske bredde og validitet, hvorfor dette speciale må betragtes som hypotese-genererende og et fingerpeg om et videnskabeligt mørkeland, som står i skærende kontrast til den stigende efterspørgsel efter viden og evidensbaserede retningslinjer i den pædagogiske praksis.

7.0 Konklusion

Dette afsnit vil søge at binde en, så vidt muligt, valid og evident sløjfe udkring specialtes fund og pointer, som endeligt svar på specialets problemformulering.

Den infantile seksualitet defineres af Zeuthen, som værende diffus, foranderlig, nysgerrig og udforskende (Zeuthen, 2016a, s. 1). I diskussionen af de fire forskningsartikler findes konsensus om ovenstående definition. Samtidig dannes et billede af, at den tidlige og sene infantile seksualitet, i tråd med definitionen foranderlige og diffus, er tydelig forskellige fra barnets første leveår til det sjette, men en skarp opdeling, som det er forsøgt i dette speciale, syntes ej muligt, idet, at overgange og overlap mellem den tidlige og sene syntes flydene og individuel for det enkelte barn og dets udvikling. Dette understreges af Zeuthens pointe og

formaning om, at se og forstå den infantile seksualitet ud fra barnets præmisser og sosociale rammer og vilkår (Zeuthen, 2012, s. 305,311-312)

Hvilke konsekvenser den generelle negligering af den infantile seksualitet har, kan dette speciale ikke drage konklusioner om, men der findes i litteraturen en klar bekymring for, at det pædagogiske personale overser den infantile seksualitet, herunder tegne på stress og mistrivsel hos det enkelte barn. I den nyere forskning og litteratur på området, begynder man også at fokusere på hvilke konsekvenser det kan have for barnets seksualitet i puberteten og voksenlivet (Vildalen, 2014, Zeuthen, 2016a, Graugaard, 2013a), hvorledes man arbejder sig væk fra en negativ indgangsvinkel til feltet og begynder at arbejde ud fra et mere sundhedsfremmende perspektiv.

Gennem sammenligning af de fundne kendetegn for den tidlige- og sene infantile seksualitet i forskningsartiklerne samt Zeuthens skema (se. Fig. 1) findes det, som nævnt ovenfor, at der er markant forskel på disse, hvorfor en direkte overførsel af forskning, udført på børn, som udviklingsmæssigt kategoriseres som værende i den sene infantile seksualitet, ikke syntes hensigtsmæssig. Hvilket modsat ovenstående refleksioner, taler for en opdeling af den infantile seksualitet for, at bevidstliggøre arbejdet med og omkring hele spektret inden for den infantile seksualitet.

Hvad angår forskning i den infantile seksualitet generelt finder specialet, at hvor Freud og Laplanche beskæftigede sig med alle aspekter af den infantile seksualitet og med deres teorier herom byggede det fundament, som nutidens forståelse af den infantile seksualitet er bygget op omkring, syntes forskningen efterfølgende, at have vendt det blinde øje til den tidlige infantile seksualitet.

Forskningen inden for feltet har taget fart op igennem 90'erne og 00'erne, men fremstår samtidig tæt forbundet med den ligeså stigende pædofilifrygt og angst for overgreb og personlige anklager om pædofili.

Hvad angår det eksisterende forskningsmængde på området, konkluderer flere forskere, at denne syntes mangelfuld. Dette ses bl.a. i den danske kortlægning ”*Doktorleg i børnehaven*”, som i deres indledninger skriver således:

”Vores oplevelse er, at danske pædagoger og pædagogmedhjælpere mangler forskningsbaseret viden om børns normale seksuelle udvikling og adfærd – helt basalt fordi der ikke eksisterer opdateret og relevant viden og materiale om emnet. Det betyder, at daginstitutionerne er nødt til at fastlægge den pædagogiske praksis ud fra mere eller mindre personlige hold-

ninger og erfaringer, hvilket igen betyder, at normerne på dette område ofte er meget forskellige fra daginstitution til daginstitution – eller fra ansat til ansat.” (Gundelach & Stevnhøj, 2011, s.2)

I tråd med oventående efterlyser alle fire forskningsartikler, benytte i dette speciale, ligeledes mere forskning på området.

Endeligt må det på specialtes vegne konkluderes, at den stærkt begrænsede empiri og speciallets snævre inklusionskriterier, har resulteret i en begrænset bredde og validitet i studiet, som derfor må betragtes som hypotese genererende, og et opråb om en skærende kontrast mellem den eksisterende forskningsmængde, og den stigende efterspørgsel efter viden og evidensbaserede retningslinjer i den pædagogiske praksis.

8.0 Litteraturliste

Andersen, L. Z. (2011). *Zornig- Vrede er mit mellemnavn*. Gyldendal.

Andersson, M., Engström, M., & Saunamäki, N. (2010). Discussing sexuality with patients: nurses' attitude and beliefs . *Journal of Advanced Nursing* , 66 (6), 1308-1318.

Astrup, E. (5. November 2016). *Kommende pædagoger: Vi ved for lidt om børns seksualitet*. Hentede 23. marts 2017 fra Politiken.dk: <http://politiken.dk/indland/article5649411.ece>

Astrup, E. (12. March 2017). *Skal børnehaverne sætte børneseksualitet på skemaet*. Hentede 23. March 2017 fra Politiken.dk: <http://politiken.dk/indland/art5868548/Skal-b%C3%B8rnehaverne-s%C3%A6tte-b%C3%B8rneseksualitet-p%C3%A5-skemaet>

Zeuthen, K. (april 2012). Børn og seksualitet. *Månedsskrift for almen praksis* , 305-313.

Zeuthen, K. (2016a). Et essay om infantil seksualitet. *Matrix* , 33. (1).

Zeuthen, K. (2016b). Seksualitet i barndommen. I B. M. C. Graugaard (Red.), *Sexologi- en lærebog*. København: Munksgaard.

Zeuthen, K. (2003). Tilknytning, infantil seksualitet og seksuelle overgreb. *Psyke & Logos* (24), 741-758.

World Health Organization . (1974). *Education and treatment in human sexuality*. Geneve: Technial Report Series nr. 572.

Vestergaard, A.-M. (23. September 2010). *Når alting flyder*. Hentede 29. Marts 2017 fra Information.dk: <https://www.information.dk/debat/2010/09/naar-aling-flyder>

Vildalen, S. (2014). *Seksualitetens betydning for udvikling og relasjoner* (1. Udg. 1 Oplag udg.). Gyldendal Akademisk.

Vilbøl, S. M. (30. Marts 2017). Mistænkt for overgreb på 24 børn samarbejder i sjældent set omfang med politiet. *Politiken* .

Balter, A.-S., Davies, A. W., & Van Rhijn, T. M. (2016). The development of sexuality in childhood in early learning settings: An exploration of early childhood educators' perceptions. *The Canadian Journal of Human Sexuality* (25), 30-40.

Bech-Jessen. (19. september 2015). *Flere børn er i institution længere tid end deres forældre er på job*. Hentede 1. Marts 2017 fra www.kristeligt-dagblad.dk:

<https://www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/flere-boern-er-i-institution-laengere-tid-end-deres-foraeldre-er-paa-job>

Bekendtgørelse om uddannelse til professionsbachelor som pædagog. (1. juli 2014). Hentede 17. februar 2017 fra retsinformation.dk:

<https://www.retsinformation.dk/forms/r0710.aspx?id=162068#Kap2>

Berlingske. (14. December 1999). Verden ifølge Giddens. *Berlingske* .

Engberg-Pedersen, T. (23. Marts 2003). *Sex i antikken*. Hentede 29. Marts 2017 fra Politikken.dk: <http://politiken.dk/debat/kroniken/art5473475/Sex-i-antikken>

Engel, G. L. (1977). The Need for a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine. *Science* , 196 (4286), 129-136.

Englund, C. (2015). Funktionsnedsættelse og seksualitet. I M. Hjerrild (Red.), *Lige muligheder - Om pædagogens arbejde med køn, seksualitet og mangfoldighed* (1. udg., s. 94-114). København, Danmark: Akademisk Forlag.

Eriksen, J., & Oreskov, S. (2016). Krop og seksualitet i pædagogisk arbejde - Mellem tabu, blufærdighed og indlevelse. I G. R. Hansen, & S. B. Nielsen (Red.), *Køn, Seksualitet & Mangfoldighed* (1. udg., s. 267-286). Samfundslitteratur.

Dalgaard, T. (2015). Køn og identitet i et sociologisk perspektiv. I M. Hjerrild (Red.), *Lige muligheder - Om pædagogens arbejde med køn, seksualitet og mangfoldighed* (1. udg., s. 14-34). København, Danmark: Akademisk Forlag.

Danmarks statistik. (1. april 2015). *Danske børn indskrevet i institutioner*. Hentede 1. marts 2017 fra www.dst.dk: <http://www.dst.dk/da/statistik/nyt/NytHtml?cid=19245>

Freud, S. (1985). Den infantile seksualitet. I S. Freud, S. Køppe, & O. A. Olsen (Red.), *Afhandling om seksualteori* (L. Andersen, H. Gesang, & O. Pedersen, Ovs., s. 78-105). København: Hans Reitzels forlag.

Frisch, M., Graugaard, C., & Pedersen, B. K. (2012). *Seksualitet og sundhed*. Vidensråd for forebyggelse. København: Vidensråd for forebyggelse.

Gundelach, S., & Stevnhøj, A. (2011). *Doktorleg i børnehaven – kortlægning af børnehavebørns seksuelle lege og adfærd samt samarbejdet med forældre*. Udviklingsforum.

Gunge, U. (20. September 2014). Doktorleg i børnehaven gør forældre urolige. *Berlingske* .

Geertsen, T. G. (2015). *Små børns seksualitet i et sundhedsfremmeperspektiv - en kvalitativ undersøgelse*. Aalborg: Aalborg Universitet.

Giddens, A. (1992). *Intimitetens forandring - Seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. København: Hans Reitzel Forlag.

Graugaard, C. (November 2013a). Barnets byrde. Betragtninger om børneseksualitet før og nu. *Kritik* , 62-71.

Graugaard, C. (8. Januar 2013b). Nøgne børn og doktorleg er forbudt i børnehaver. *Politiken*.

Graugaard, C. (December 2006). På sporet af en polymorf normalitet. *Bibliotek for læger*.

Graugaard, C., Hagelskjær, M., & Zeuthen, K. (2017). 8. Krop, køn og seksualitet. I D. T. Gravesen (Red.), *Pædagogik i skole og fritid* (s. 136-148). København: Hans Reitzels Forlag.

Graugaard, C., Hertoft, P., & Møhl, B. (2006). Krop, Sygdom og Seksualitet - Introduktion. I C. Graugaard, P. Hertoft, & B. Møhl (Red.), *Krop, Sygdom & seksualitet* (1. udg., s. 7-8). København, Danmark.

Hart, S. (2015). Køn- og idenditetsdannelse i førskolealderen ud fra et neuroaffektivt udviklingspsykologisk perspektiv. I M. Hjerrild (Red.), *Lige muligheder - Om pædagogens arbejde med køn, seksualitet og mangfoldighed* (1. udg., s. 38-61). København, Danmark: Akademisk forlag.

Helweg-Larsen, K. (2000). *Seksuelle overgreb mod børn i Danmark*. Statens institut for folkesundhed. København: Statens institut for folkesundhed.

Hertoft, P. (1983). *Det er måske en galskab. Om sexualreformbevægelsen i Danmark*. Gyldendal.

Hillerød kommune. (2014). *Hillerød kommunes Handleplan for sundhed og forebyggelse 2014-17*. Hentede 13. marts 2017 fra <https://www.hillerod.dk/media/262069/handleplan-for-sundhed-og-forebyggelse-2014-2017.pdf>

Hillerød kommune. (4. oktober 2006). *Sundhedspolitik for Hillerød kommune*. Hentede 13. marts 2017 fra <https://www.hillerod.dk/media/258279/sundhedspolitik-1.pdf>

Holm, C. (14. November 2014). *Kropsforskrækkelse. Er børnene de store tabere?* Hentede 22. Marts 2017 fra [www.voresborn.dk](http://voresborn.dk): <http://voresborn.dk/familie/kropsforskraekkelse-er-bornene-de-store-tabere>

Jensen, K. D. (2001). *Det bliver sagt*. Gyldendal.

Jerlang, J. (2010). *Pædagogisk- psykologisk opslagsbog*. København: Hans Reitzels Forlag.

Krook, K., Sandnabba, K. N., Santtila, P., & Wannäs, M. (2003). Age and gender specific sexual behaviors in children. *Child Abuse & Neglect* (27), 579-605.

Launsø, L., Olsen, L., & Rieper, O. (2017). *Forskning om og med mennesker - Forskningsstyper og forskningsmetoder i samfundsforskning* (7. udg.). København, Danmark: Munksgaard.

Laplanche, J. (1990). *Nye fundament for psykoanalysen*. Klim.

Larsson, I., & Svedin, C. (2002). Teachers' and parents' reports on 3- to 6- year-old children's sexual behavior-a comparison. *Child abuse & neglect* (26), 247-266.

Leander, E.-M. B., Munk, K. P., & Larsen, P. L. (2013). *Retningslinjeundersøgelsen 2012 - En kvalitativ undersøgelse af retningslinjer til forebyggelse af dels seksuelle overgrb på børn, dels uberettiget mistanke mod personalet om seksuelle overgreb på børn i danske daginstitutioner og SFO'er*. Aarhus Universitet, Forskningsgruppen Paradox. Aarhus: Paradox' hjemmeside:

http://smk.au.dk/fileadmin/www.smk.au.dk/forskning/paradox/Rapport_Retningslinjeundersogelsen_2012_AU_09-06-2013.pdf.

Lindberg, S. (November 2011). *Mellem hjem og børnehave. En undersøgelse i Børnerådets minipanel*. (Børnerådet, Producer) Hentede 23. Marts 2017 fra www.boerneraadet.dk: <http://www.boerneraadet.dk/media/30309/Miniboernepanel-Mellem-hjem-og-boernehave.pdf>

Nationalmuseet. (u.d.). *Erotik på græsk keramik*. Hentede 29. Marts 2017 fra natmus.dk: <http://natmus.dk/historisk-viden/verden/middelhavslandene/graekenland/erotik-paa-graesk-keramik/>

Munk, K. P. (2008). Når tilliden går tabt. *Humaniora*, 23. årg. (3), 18-21.

Ministeriet for børn, u. o. (19. December 2004). *Ligestillingsloven*. Hentede 6. Maj 2017 fra www.retsinformation.dk: <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=20929>

Sundhedsstyrelsen;. (2011). *Vejledning om forebyggende sundhedsydelse til børn og unge* (1. udg. 1 oplag udg.). Sundhedsstyrelsen.

Sundhedsstyrelsen;. (2012). *Forebyggelsespakke seksuel sundhed*. Sundhedsstyrelsen.

SISO, Socialstyrelsen . (2014). *Den professionelle tvivl. Tegn og reaktioner på seksuelle overgreb mod børn og unge*. Socialstyrelsen. Socialstyrelsen .

Stevnhøj, A. L. (2011). *Børn og seksualitet, Om børns seksuelle udvikling og adfærd. Om seksuelle overgreb og om pædagogisk praksis* (3. udg.). Danmark: Børns vilkår.

Stevnhøj, A. L., & Strange, M. (2016). *Børn og seksualitet* (1. udg.). København, Danmark: Hans Reitzels Forlag.

Stevnhøj, L. A., & Strange, M. (2015). Børns seksualitet i et psykologisk perspektiv. I M. Hjerrild (Red.), *Lige muligheder - Om pædagogens arbejde med køn, seksualitet og mangfoldighed* (1. udg., s. 68-79). København, Danmark: Akademisk forlag.

Rasmussen, A., Sandø, A., Taxhjelm, F. R., & Wøldike, M. E. (2017). *Det kan være pinligt for forældrene - En national kortlægning af daginstitutionernes håndtering af børns seksualitet*. Sex & Samfund. København: Sex & Samfund.

Ryan, G. (2000). Childhood sexuality: A decade of study. Part 1-Research and curriculum development. *Child abuse & Neglect*, 24 (1), 33-48.

Ritzau. (1. Maj 2017). *Ligebehandlingsnævn: Børnehaver må ikke lave særregler for mandlige pædagoger*. Hentede 6. Maj 2017 fra www.nyheder.tv2.dk:

<http://nyheder.tv2.dk/samfund/2017-05-01-ligebehandlingsnaevn-bornehaver-ma-ikke-lave-saerregler-for-mandlige-paedagoger>

9.0 Oversigt over bilag;

- Bilag 1: Søgeprotokol – Søgeprotokollen er uploadet for sig selv.